

Univerzita Karlova v Praze
Právnická fakulta

Adéla Vařeková

Problematické právní aspekty určování rodičovství

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce: JUDr. Ondřej Frinta, Ph.D.

Katedra občanského práva

Datum vypracování práce (uzavření rukopisu): 30. 11. 2016

Prohlašuji, že předloženou diplomovou práci jsem vypracovala samostatně a že všechny použité zdroje byly řádně uvedeny. Dále prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne

.....

Adéla Vařeková

Obsah

Zkratky	6
Úvod.....	7
1 Určování rodičovství.....	10
1.1 Určování mateřství	11
1.2 Určování otcovství.....	12
1.2.1 Domněnka svědčící manželovi matky	13
1.2.2 Určení otcovství po zahájení řízení o rozvod či neplatnost manželství.....	15
1.2.3 Domněnka otcovství svědčící muži, který dal souhlas k umělému oplodnění.....	16
1.2.4 Domněnka otcovství založená souhlasným prohlášením	16
1.2.5 Otcovství založené rozhodnutím soudu.....	18
2 Asistovaná reprodukce.....	21
2.1 Metody asistované reprodukce.....	21
2.1.1 Arteficiální inseminace (AI)	21
2.1.2 In vitro fertilizace (IVF).....	22
2.1.3 Intracytoplazmatická injekce spermie (ICSI).....	23
2.1.4 Embryotransfer (ET) a kryoembryotransfer (KET)	25
2.1.5 TESE, MESA a PESA	25
2.1.6 Transfer cytoplasmy	26
2.2 Asistovaná reprodukce v České republice	27
2.2.1 Vývoj právní úpravy	27
2.2.2 Definice asistované reprodukce.....	28
2.2.3 Podmínky asistované reprodukce	29

2.2.4	Dárcovství zárodečných buněk	31
2.2.5	Zacházení s embryi	34
2.2.6	Právní postavení dítěte narozeného z asistované reprodukce ..	34
2.3	Problematické aspekty asistované reprodukce	35
2.3.1	Účel asistované reprodukce.....	35
2.3.2	Lékařské a etické problémy	36
2.3.3	Právo znát svůj genetický původ.....	37
3	Náhradní mateřství.....	40
3.1	Náhradní mateřství v České republice	41
3.2	Problematické aspekty náhradního mateřství.....	43
3.2.1	Smlouva o surogačním mateřství	43
3.2.2	Náhradní mateřství za úplatu	44
3.2.3	Určení rodičovství	46
3.3	Náhradní mateřství ve Velké Británii	47
4	Utajené porody	52
4.1	Utajené porody v České republice.....	52
4.2	Problematické aspekty utajených porodů	55
4.2.1	Rozpor s právním řádem.....	55
4.2.2	Postavení otce dítěte	56
4.2.3	Úhrada péče za utajený porod.....	56
4.2.4	Sřet zájmů matky a dítěte.....	57
4.3	Utajené porody ve Francii.....	57
5	Anonymní porody	61
5.1	Babyboxy v České republice.....	61
5.2	Problematické aspekty babyboxů.....	61

5.2.1	Oprávnění k provozování babyboxů.....	62
5.2.2	Technické parametry babyboxů	63
5.2.3	Práva dítěte a postavení otce.....	63
	Závěr	66
	Seznam zdrojů	68
	Knižní publikace	68
	Odborné články	69
	Příspěvky ve sbornících.....	71
	Webové zdroje	71
	Právní předpisy	71
	české právní normy	71
	Podzákoné právní předpisy	72
	Právní normy Velké Británie	72
	Právní normy Francie	73
	Právní normy Slovenska	73
	Mezinárodní dokumenty.....	73
	Judikatura.....	73
	Abstrakt	74
	The Abstract	76
	Klíčová slova	78
	Keywords.....	78

Zkratky

DNA = kyselina deoxyribonukleová

AI = arteficiální inseminace

IUI = intrauterinní inseminace

IVF = in vitro fertilizace

ICSI = intracytoplazmatická injekce spermií

ET = embryotransfer

KET = kryoembryotransfer

TESE = testicular sperm extraction

MESA = microsurgical sperm aspiration

PESA = percutaneous sperm aspiration

HFEA = Human Fertilisation and embryology Act

SA Act = Surrogacy Arrangements Act

Úvod

Při výběru tématu své diplomové práce jsem si stanovila dvě základní kritéria. Prvním kritériem bylo, aby se jednalo o téma, které mě osobně bude zajímat více než běžné povinné předměty na právnické fakultě, a tím druhým byla aktuálnost tématu ve společnosti.

Rodinné právo mě vždy oslovovalo, a to především proto, že se jedná o obor práva, s nímž se každý člověk setkává v běžném životě. Také z tohoto důvodu jsem před dvěma lety v letním semestru akademického roku 2013/2014 absolvovala povinně volitelný předmět právní ochrana dítěte. Tématem několika úvodních přednášek bylo určování rodičovství, podmínky otcovství, asistovaná reprodukce a problémy, které vznikají v konfrontaci moderních lékařských postupů s tradičními legislativními pravidly určování rodičovství. Pochopila jsem, že tato oblast rodinného práva splní i moje druhé kritérium.

V dnešní době je rodičovství u většiny mladých lidí dlouho dopředu plánované. Tento trend je nejvýraznější především u části populace s vysokoškolským vzděláním a časově náročným povoláním. Tito lidé se často rozhodnou založit rodinu až v době, kdy mají ukončená studia a určité postavení v profesním životě. Důsledkem toho samozřejmě je, že věk, ve kterém si ženy pořizují první dítě, stoupá. Pokud tento společenský trend spojíme s lékařskými poznatky, jež uvádějí, že schopnost ženy otěhotnět s přibývajícím věkem klesá, je zřejmé, že stoupá i počet neplodných párů. Tyto páry využívají možnosti, které jim nabízí moderní metody reprodukční medicíny, aby mohly počít vlastní dítě. Na druhé straně jsou ženy, které otěhotní neplánovaně, nacházejí se v tíživé životní situaci, do níž nemohou přivést dítě a vychovávat ho. Těmto ženám by mělo být umožněno dítě porodit v bezpečných podmínkách a měla by jim být přístupná co nejjednodušší cesta k poskytnutí dítěte k adopci dítěte. Možnostmi, které mají neplodné páry a ženy, které nemohou nebo nechtějí vychovávat vlastní dítě, se zabývám v následujících kapitolách své diplomové práce.

Diplomová práce je rozdělena do pěti kapitol. V úvodní kapitole diskutuji zákonnou úpravu určování rodičovství, jejímž těžištěm je druhá část občanského zákoníku.¹ Právní pravidla pro určení matky a otce právě narozeného dítěte odpovídají „standardním situacím“ zplazení a narození dítěte. Zároveň se okrajově dotýkám i problematiky popírání otcovství. Vzhledem k tomu, že právní otcovství vzniká na základě domněnek, nelze vyloučit, že faktický stav v konkrétním případě bude od domněnky odlišný. Proto považuji za důležité tuto oblast nevynechat a věnovat se alespoň základním principům popírání otcovství. Druhá kapitola je zaměřena na problematiku asistované reprodukce – na otázky, čím se asistovaná reprodukce zabývá, jaké jsou metody asistované reprodukce a jaká je právní úprava asistované reprodukce v České republice. Třetí kapitola se týká problematiky náhradního mateřství a tematicky navazuje na kapitolu předcházející. Náhradní mateřství je specifickým druhem asistované reprodukce. Této problematice však věnuji samostatnou kapitolu z toho důvodu, že přináší nejvíce právních problémů. Kromě objasnění institutu náhradního mateřství a možných problémů, které náhradní mateřství může přinést, se zabývám i právní úpravou náhradního mateřství ve Velké Británii. Čtvrtá kapitola je věnována utajeným porodům. Na začátku kapitoly je objasněn institut utajených porodů, současná právní úprava utajených porodů a její úskalí a ve zbývajících částech je rozpracována právní úprava utajených porodů ve Francii. Pátá kapitola pojednává o institutu anonymních porodů. Ten není v České republice zákonem upraven, ale v praxi k anonymnímu porodu dochází v okamžiku, kdy je nalezeno novorozeně, u něž není známa ani totožnost, ani rodiče. Nejčastěji taková situace nastává při odložení dítěte do babyboxu. Právní dopady babyboxů jsou diskutovány právě v této kapitole.

Ve své práci se dotýkám témat velice aktuálních, která vycházejí z nejnovějších pokroků lékařské vědy. Jedná se o témata podléhající společenským zvyklostem a kulturním tradicím. Z těchto důvodů je i právní úprava aspektů rodičovství v jednotlivých státech rozdílná, což mi dává možnost

¹ Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník (v textu jen jako „občanský zákoník“).

právní komparatistiky. Těžištěm mé práce je právní úprava České republiky. Vzhledem k tomu, že soukromé právo v České republice doznalo významných změn přijetím zcela nového kodexu, tj. zákona č. 89/2012 Sb., občanského zákoníku, zabývám se i porovnáním staré a nové právní úpravy určování rodičovství, tak abych mohla vyzdvihnout, co současná právní úprava přináší nového. U jednotlivých kapitol se zaměřuji i na zahraniční právní úpravu a porovnávám ji s českou právní úpravou. Pro právní komparatistiku jsem si vybrala dvě země, a to Francii, jejíž právní řád vychází z kontinentálního právního systému, a Velkou Británií, která zastupuje angloamerický právní systém common law.

Jádrem mé diplomové práce jsou čtyři oblasti lidské reprodukce, a to asistovaná reprodukce, náhradní mateřství, utajené porody a anonymní porody. Každé z těchto témat je rozsáhlé a postačilo by na samostatnou práci, mým záměrem proto není obsáhnout celou problematiku daného tématu. Cílem diplomové práce je analýza současného právního stavu a především dopadu na zákonná pravidla určování rodičovství každé z těchto čtyř oblastí asistované reprodukce. Mým dalším cílem je podrobit českou právní úpravu komparaci s právními řády vybraných států a navrhnout náměty *de lege ferenda*.

Práce je založena na teoretických poznacích. Jako student jsem zatím neměla možnost setkat se s danou problematikou v praxi, proto mé názory či náměty obsažené v práci mohou být pro praxi nereálné.

1 Určování rodičovství

Rodičovství je definováno na základě tří rovin, a to biologické, sociální a právní. Biologické rodičovství je stanoveno na základě biologických zákonitostí reprodukce lidského rodu.² U otce je tato rovina jednoznačná. Biologickým otcem dítěte je otec genetický, tedy muž, který k početí dítěte poskytl své sperma, ať už přirozeně, souloží, nebo pomocí některého zákroku asistované reprodukce. Biologickou matkou dítěte je žena, která dítě porodila. V tomto případě však biologická matka nemusí být vždy i matkou genetickou. Pokud biologické matce bylo do dělohy vloženo nikoliv její oplodněné vajíčko, ale vajíčko dárkyně, matka biologická a matka genetická jsou dvě rozdílné osoby. Nicméně se dovozuje, že genetický původ je pouze jednou z dílčích složek biologického rodičovství. Absence genetické složky nepůsobí přerušení biologického vztahu mezi těhotnou ženou a embryem. Platí zásada *partus – non ovum – facit maternitatem*, tj. porod – nikoliv vajíčko – zakládá mateřství.³

Sociální rovina rodičovství považuje za rodiče muže a ženu, kteří plní sociální roli rodičů. O dítě pečují, tj. pečují o jeho fyzický i psychický vývoj, a dítě vychovávají. Specifickou rovinou rodičovství je rovina psychologická. V psychologické rovině označujeme za rodiče dítěte muže či ženu, kteří se ve své mysli cítí být rodičem. Vzhledem k tomu, že vnější projevy roviny psychologické se odrážejí v rovině sociální, neuvádí se jako samostatná rovina, ale řadí se do roviny sociální.

Poslední rovina rodičovství je rovina právní. Ta označuje za rodiče dítěte muže a ženu, kteří byli určeni rodiči podle právní normy. Tímto se stávají nositeli práv a povinností, které právní řád s rodičovstvím spojuje.

Určením rodičovství vzniká právní vztah mezi dítětem a jeho rodiči, a to mateřství (mezi matkou a dítětem) a otcovství (mezi otcem a dítětem). Určení rodičovství má významné právní účinky, a to jak v právu soukromém, tak v právu

² ZUKLÍNOVÁ, Michaela, Jan DVOŘÁK a Jiří ŠVESTKA. *Občanské právo hmotné. Svazek 2. Díl druhý: rodinné právo*. Praha: Wolters Kluwer, 2016, str. 69. ISBN 978-80-7478-937-3.

³ *Ibid.*, str. 73.

veřejném. Mezi rodiči a dítětem vznikají vzájemná práva a povinnosti týkající se nejen práva rodinného, ale i např. dědického. Zároveň se tímto vytváří osobní status dítěte ve společnosti.

Článek 7 Úmluvy o právech dítěte⁴, kterou Česká republika ratifikovala a jíž je vázána, dává dítěti ihned po narození právo na jméno a státní příslušnost, a pokud je to možné, právo znát své rodiče a právo na jejich péči. Aby Česká republika dostala tomuto závazku mezinárodního práva, musela stanovit závazná právní pravidla pro určení matky a otce právě narozeného dítěte.

1.1 Určování mateřství

Při určení matky dítěte platí již po staletí zásada římského práva *mater semper certa est*.⁵ Z této zásady vychází v dané věci i české právní prostředí, ač dlouhou dobu nebyla v žádném zákoně zakotvena. Do českého právního řádu se dostala až novelou zákona o rodině⁶, provedenou zákonem č. 91/1998 Sb.⁷ Potřeba výslovného zakotvení této zásady se objevila v souvislosti s asistovanou reprodukcí, kdy žena otěhotní na základě umělého oplodnění vajíčkem, které není její, ale pochází od dárkyně. Vložení § 50a do zákona o rodině tak odstranilo veškeré pochybnosti o tom, kdo je matkou dítěte. Tím je najisto určeno, že dárkyně nemá vůči dítěti žádné právní nároky, byť se z lékařského hlediska jedná o genetickou matku.

Současný občanský zákoník přebírá právní úpravu mateřství ze zákona o rodině. Ustanovení § 775 občanského zákoníku stanoví: „*Matkou dítěte je žena, která je porodila.*“ Jedná se o ustanovení kogentní, od kterého se není možné jednostranně

⁴ Sdělení FMZV č. 104/1991 Sb., s přihlédnutím ke sdělení MZV č. 41/2010 Sb. m. s., kterým se vyhlásila oprava v textu Úmluvy o právech dítěte, vyhlášené pod č. 104/1991 Sb. (v textu jen jako „Úmluva o právech dítěte“).

⁵ Matka je vždy jistá.

⁶ Zákon č. 64/1963 Sb., o rodině (v textu jen jako „zákon o rodině“).

⁷ Do zákona o rodině byl přidán § 50a, který zněl: „*Matkou dítěte je žena, která dítě porodila.*“

ani smluvně odchýlit.⁸ Mateřství vzniká faktem porodu a k jeho vzniku není potřeba žádného projevu vůle matky. Matka s ním tedy nemůže volně disponovat, nemůže se ho vzdát či zřít ani jí nemůže být odejmuto.⁹ Současná právní úprava mateřství neumožňuje žádné odchylky či výjimky od tohoto kogentního ustanovení.

1.2 Určování otcovství

Otcovství jako statusový vztah mezi dítětem a otcem je zprostředkováno matkou. Určení otcovství je možné teprve tehdy, je-li určeno mateřství.¹⁰ Určení otcovství je vždy obtížnější než určení mateřství. U otcovství chybí hmatatelné (resp. na první pohled zřetelné) biologické pouto mezi otcem a dítětem, kterým je u mateřství porod. Proto se biologické pouto mezi otcem a dítětem dovozuje na základě jiných skutečností, které nepřímo dokládají, že určitý muž je otcem dítěte. Právo tyto zobecněné skutečnosti vtělilo do právních domněnek, na základě kterých otce dítěte určuje. Vzhledem k tomu, že tyto domněnky vychází z určité míry pravděpodobnosti, jedná se o domněnky vyvratitelné.

Určení otcovství na základě právních domněnek má původ ve starověkém Římě.¹¹ Tradičně byly tyto domněnky tři. Právní úprava zakotvující domněnky otcovství vznikala v dobách, kdy metody asistované reprodukce a paternitních testů byly v plenkách.¹² Právo muselo reagovat na změny společenských vztahů, a proto je v současnosti v českém právním řádu zakotveno více domněnek určení otcovství.

⁸ HRUŠÁKOVÁ, Milana, Zdeňka KRÁLÍČKOVÁ a Lenka WESTPHALOVÁ. *Rodinné právo*. Vyd. 1. Praha: C. H. Beck, 2015, str. 127. ISBN 978-80-7400-552-7.

⁹ ŠVESTKA, Jiří, Jan DVOŘÁK, Michaela ZUKLÍNOVÁ a kol. *Občanský zákoník: komentář*. Svazek 2. Vyd. 1. Praha: Wolters Kluwer, 2014, str. 280. ISBN 978-80-7478-369-2.

¹⁰ ZUKLÍNOVÁ, Michaela, Jan DVOŘÁK a Jiří ŠVESTKA. *Občanské právo hmotné. Svazek 2. Díl druhý: rodinné právo*. Praha: Wolters Kluwer, 2016, str. 77. ISBN 978-80-7478-937-3.

¹¹ HRUŠÁKOVÁ, Milana. *Občanský zákoník: komentář*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2014, str. 521. ISBN 978-80-7400-503-9.

¹² *Ibid.*

1.2.1 Domněnka svědčící manželovi matky

Tato domněnka byla tradičně označována za první a vychází z pravděpodobnosti souladu biologického a sociálního otcovství. Má se za to, že otcem dítěte je manžel matky, pokud se dítě narodí v době, kdy manželství trvá, nebo do třístého dne po jeho zániku.¹³ Prodloužení rozhodné doby o tři sta dnů po zániku manželství má důvod historický. Jedná se o ochrannou dobu, která měla chránit pohrobky, neboť legitimita manželského dítěte byla velmi vysoce ceněna.¹⁴ Oproti předcházející úpravě v zákoně o rodině se formulace první domněnky v podstatě nezměnila. Pouze byly upřesněny skutečnosti určující konec rozhodné doby. Kromě zániku manželství či prohlášení manželství za neplatné je rozhodné i prohlášení manžela matky za nezvěstného.

Manžel matky se stává otcem dítěte *ex lege* bez ohledu na to, zda dítě skutečně mohl zplodit. Proto mu zákon dává možnost takto určené otcovství popřít. Vzhledem k zájmu na stabilitě statusového vztahu dítěte a otce byla možnost popřít otcovství omezována poměrně krátkými lhůtami. V zákoně o rodině byla původně stanovena lhůta pro popření otcovství založeného podle této domněnky v délce šesti měsíců ode dne narození dítěte. Tuto právní úpravu popěrné lhůty však zrušil Ústavní soud České republiky svým nálezem Pl. ÚS 15/09 z důvodu přílišné rigidnosti takové právní úpravy. Nová konstrukce popěrné lhůty tak lépe odpovídá současnému společenskému stavu, reflektujícímu především rozšíření metod analýzy DNA. Manžel může otcovství popřít u soudu ve lhůtě šesti měsíců (ode dne, kdy se dozvěděl o skutečnostech zakládajících důvodnou pochybnost, že je otcem dítěte), nejpozději však ve lhůtě šesti let (od narození dítěte). Otcovství lze popřít jen tehdy, je-li vyloučeno, aby manžel matky byl otcem dítěte. Důkazní břemeno je v tomto případě na manželovi matky. Důkazem může být lékařská zpráva o tom, že manžel matky je neplodný, test DNA provedený akreditovanou

¹³ Ustanovení § 776 občanského zákoníku: „Narodí-li se dítě v době od uzavření manželství do uplynutí třístého dne poté, co manželství zaniklo nebo bylo prohlášeno za neplatné, anebo poté, co byl manžel matky prohlášen za nezvěstného, má se za to, že otcem je manžel matky.“

¹⁴ HRUŠÁKOVÁ, Milana, Zdeňka KRÁLÍČKOVÁ a Lenka WESTPHALOVÁ. *Rodinné právo*. Vyd. 1. Praha: C. H. Beck, 2015, str. 135. ISBN 978-80-7400-552-7.

společností dokládající, že manžel matky není otcem dítěte, nebo důkaz, že v rozhodné době nemohl s matkou dítěte souložit, např. byl ve výkonu trestu vězení nebo na dlouhodobé zahraniční pracovní cestě. Jiná situace nastává v případě, že se dítě narodí do sto šedesáti dnů od uzavření manželství. Manžel matky má privilegované postavení a k popření stačí projev vůle o popření otcovství. Důkazní břemeno se v tomto případě otáčí a ten, kdo návrhu na popření otcovství odporuje, musí prokázat, že manžel matky již při uzavření manželství o těhotenství věděl nebo že s ní v rozhodné době souložil.¹⁵

Popěrné lhůty jsou hmotněprávní a prekluzivní. Zmeškání lhůty je však možné v mimořádných případech prominout. Zmeškání lhůty může prominout soud, pokud to vyžadují zájem dítěte a veřejný pořádek. Zájmem dítě v tomto případě bude typicky právo znát svůj genetický původ¹⁶ a veřejný pořádek pak zakládá požadavek, aby právní stav odpovídal biologické – a nepochybně také sociální – realitě¹⁷. Na prominutí zmeškání lhůty však není právní nárok, bude záležet vždy na konkrétním případě a na rozhodnutí soudu. V zákoně o rodině rozhodoval o prominutí popěrné lhůty nejvyšší státní zástupce. Tento postup byl odstraněn především z toho důvodu, že určení či popření otcovství je statusovou otázkou a zásahy nejvyššího státního zástupce v této oblasti nejsou žádoucí.

První domněnka otcovství má i své modifikace. Za situace, kdy se žena znovu provdá, ale dítě se narodí před uplynutím třístého dne poté, co předchozí manželství zaniklo nebo bylo prohlášeno za neplatné, svědčila by první domněnka otcovství dvěma mužům, a to manželovi dřívějšímu i pozdějšímu. V tomto případě je otcem dítěte manžel pozdější.¹⁸ Pokud by však pozdější manžel své otcovství k dítěti popřel, otcem dítěte se stává manžel dřívější, který má také možnost své otcovství popřít. Pro tento případ je stanoven odchylně počátek běhu

¹⁵ ŠVESTKA, Jiří, Jan DVOŘÁK, Michaela ZUKLÍNOVÁ a kol. *Občanský zákoník: komentář. Svazek 2.* Vyd. 1. Praha: Wolters Kluwer, 2014, str. 319. ISBN 978-80-7478-369-2.

¹⁶ Zakotveno v čl. 7 Úmluvy o právech dítěte.

¹⁷ HRUŠÁKOVÁ, Milana. *Občanský zákoník: komentář.* 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2014, str. 591. ISBN 978-80-7400-503-9.

¹⁸ Viz § 776 odst. 2 občanského zákoníku.

lhůty pro popření otcovství¹⁹, a to jako den následující poté, kdy se dřívější manžel dozvěděl o rozhodnutí o popření otcovství manžela pozdějšího.

1.2.2 Určení otcovství po zahájení řízení o rozvod či neplatnost manželství

Jedná se o novou právní domněnku určení otcovství, zakotvenou do právního řádu České republiky občanským zákoníkem, která reaguje na změny společenských vztahů a vyšší rozvodovost manželství. K tomuto určení otcovství je třeba tři prohlášení učiněných před soudem, a to prohlášení (bývalého) manžela matky, že není otcem dítěte, prohlášení jiného muže, že je otcem dítěte, a prohlášení matky, které se připojí k prohlášení obou mužů. Aby mohl být tento způsob určení otcovství použit, musí se dítě narodit v době mezi zahájením řízení o rozvod manželství a třístým dnem po rozvodu manželství. Zároveň k určení otcovství nemůže dojít dříve, než rozhodnutí o rozvodu manželství nabude právní moci. Pokud by byl návrh na určení otcovství podán předčasně, soud řízení přeruší, dokud k nabytí právní moci rozhodnutí o rozvodu manželství nedojde.²⁰ Lhůta pro podání návrhu na určení otcovství je v tomto případě omezena na jeden rok od narození dítěte. V případě, že by se objevily pochybnosti o tom, že muž, který prohlásil, že je otcem dítěte, skutečně otcem dítěte je, i toto otcovství se dá popřít, a to ve lhůtě šesti měsíců ode dne, kdy bylo otcovství takto určeno. Jedná se o pokrokovou úpravu. V předcházející právní úpravě bylo možné popřít otcovství manžela souhlasným prohlášením matky, manžela a jiného muže, který o sobě tvrdí, že je otcem dítěte. Určení otcovství tohoto muže muselo být učiněno v samostatném řízení, a to prohlášením před matričním úřadem podle domněnky zakládající otcovství souhlasným prohlášením.

¹⁹ ŠVESTKA, Jiří, Jan DVOŘÁK, Michaela ZUKLÍNOVÁ a kol. *Občanský zákoník: komentář. Svazek 2.* Vyd. 1. Praha: Wolters Kluwer, 2014, str. 287-288. ISBN 978-80-7478-369-2.

²⁰ *Ibid.*, str. 291.

1.2.3 Domněnka otcovství svědčící muži, který dal souhlas k umělému oplodnění

Jedná se o právní domněnku určení otcovství, která vznikla v důsledku nových možností reprodukční medicíny. Takto je určováno otcovství k dítěti, jež je počato umělým oplodněním a narodí se ženě neprovdané. Umělé oplodnění lze provést ženě pouze na základě žádosti ženy a muže, kteří spolu tvoří neplodný pár. Ze zákona není možné, aby umělé oplodnění podstoupila žena bez partnera (blíže k tomuto tématu v 2. kapitole).

V občanském zákoníku není výslovné pravidlo pro situace, kdy umělé oplodnění podstupuje vdaná žena a souhlas k umělému oplodnění dává její manžel. Takové dítě se narodí v manželství, a tak je otcovství určeno ze zákona na základě první domněnky, bez ohledu na to, že dítě bylo počato umělým oplodněním, a nikoliv souloží.

Takto určené otcovství nelze popřít, narodí-li se dítě v době mezi stošedesátým dnem a třístým dnem od umělého oplodnění provedeného se souhlasem manžela matky nebo se souhlasem jiného muže, když matka není vdaná. Jedinou možností popření je dokázat, že matka dítěte otěhotněla jinak, především přirozenou cestou s jiným mužem.

1.2.4 Domněnka otcovství založená souhlasným prohlášením

Tato domněnka otcovství, která tradičně byla označována za druhou domněnku, svědčí muži, jehož otcovství bylo určeno souhlasným prohlášením matky a tohoto muže.²¹ I tato domněnka klade důraz na to, aby se právním otcem stal otec biologický.

Prohlášení činí matka dítěte a muž, který sám sebe považuje za otce dítěte. Může být učiněno ohledně ještě nenarozeného dítěte, jeho účinky však nastávají

²¹ Viz § 779 odst. 1 občanského zákoníku.

až okamžikem narození dítěte.²² Skládá se ze dvou samostatných právních jednání, a to z právního jednání matky a právního jednání muže, který s ní souhlasné prohlášení činí.²³ Není stanoveno, že prohlášení by musela matka dítěte a muž učinit současně, byť k tomu v praxi nejčastěji dochází. Je však nutné ho učinit osobně. Ze zvláštní povahy prohlášení, kterým se zakládá statusový poměr, vyplývá, že nemůže být učiněno v zastoupení.

Na souhlasné prohlášení se užití obecná ustanovení o právním jednání. Avšak vzhledem ke zvláštní povaze tohoto projevu vůle by se měla užit spíše restriktivně. Je zřejmé, že nemůže být užitá podmínka odkládací či rozvazovací nebo doložení času. Prohlášení zakládá statusový poměr, u něž nelze v budoucnu přivodit jeho zánik. Nejde o poměr, který by mohl být jakýmkoliv způsobem učiněn podmíněným či časově omezeným.²⁴ Prohlášení by však mohlo být stíženo neplatností. Neplatnosti se bude moci dovolat jen ta osoba, na ochranu jejíchž zájmů je toto ustanovení určeno, a lze se jí dovolat pouze ve lhůtě šesti měsíců.

Prohlášení musí být učiněno buď před soudem, nebo před matričním úřadem. Pokud prohlášení činí osoba, která není plně svéprávná, může učinit prohlášení pouze před soudem. Soud posuzuje její rozumové a volní schopnosti, a to ze dvou hledisek. Prvním hlediskem je, zda je vůbec takové prohlášení přiměřené jejím rozumovým a volním schopnostem a zda je schopna posoudit jeho význam a následky. Pokud by prohlášení nebylo přiměřené jejím rozumovým schopnostem a nebyla by schopna posoudit jeho význam, nemohla by se druhá domněnka otcovství vůbec použít. Druhým hlediskem je, zda je osoba schopna v dané věci jednat sama, nebo zda je třeba, aby za ni jednal opatrovník.²⁵

Ustanovení § 781 občanského zákoníku stanoví: „Nemůže-li matka pro duševní poruchu posoudit význam svého prohlášení, ..., není možné určit otcovství

²² HRUŠÁKOVÁ, Milana. *Občanský zákoník: komentář*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2014, str. 542. ISBN 978-80-7400-503-9.

²³ ŠVESTKA, Jiří, Jan DVOŘÁK, Michaela ZUKLÍNOVÁ a kol. *Občanský zákoník: komentář*. Svazek 2. Vyd. 1. Praha: Wolters Kluwer, 2014, str. 295. ISBN 978-80-7478-369-2.

²⁴ *Ibid.*, str. 303.

²⁵ *Ibid.*, str. 300.

souhlasným prohlášením.“ To je naprosto odlišné od předcházející úpravy. Podle zákona o rodině nebylo prohlášení matky vůbec třeba, nemohla-li pro duševní poruchu posoudit význam svého jednání. Toto ustanovení v zákoně o rodině bylo často kritizováno, proto v občanském zákoníku došlo ke změně. Zákonodárce chtěl zdůraznit, že ke změně dochází, a proto tuto situaci uvedl v samostatném ustanovení. Jinak by se mohlo postupovat stejně, jak jsem popsala v odstavci předcházejícím.

Otcovství založené touto domněnkou je možné popřít jen tehdy, je-li vyloučeno, že muž, jehož otcovství bylo takto založeno, by mohl být otcem dítěte. Lhůta k popření otcovství je poměrně krátká – šest měsíců ode dne určení otcovství. Pokud bylo otcovství určeno ještě před narozením dítěte, lhůta končí šest měsíců po jeho narození. Krátká popěrná lhůta u druhé domněnky je naprosto důvodná. Otcovství podle druhé domněnky nevzniká ze zákona, ale projevem vůle. Muž, který prohlášení činí, má tedy možnost zvážit, zda prohlášení učiní a zda určité okolnosti jeho biologické otcovství nezpochybňují.²⁶

Pokud otec určený souhlasným prohlášením ve skutečnosti nemůže být biologickým otcem dítěte, může řízení o popření otcovství zahájit soud ex offio, vyžaduje-li to zřejmý zájem dítěte a mají-li být naplněna ustanovení zaručující základní lidská práva.

1.2.5 Otcovství založené rozhodnutím soudu

Jestliže otcovství nebylo určeno podle žádné z předcházejících domněnek, může otcovství určit soud. Určení otcovství rozhodnutím soudu se tradičně označovalo jako třetí domněnka otcovství. Zahájení řízení není omezeno žádnou lhůtou, tato domněnka může být uplatněna kdykoliv. Návrh na určení otcovství může podat matka, dítě i muž, který tvrdí, že je otcem. Soud vychází z předpokladu soulože v rozhodné době (ne méně než sto šedesát a ne více než tři sta dní před narozením dítěte).

²⁶ *Ibid.*, str. 325.

V souvislosti s vývojem moderní medicíny vzniká otázka, zda koncepce třetí domněnky otcovství není zastaralá. Otcovství je přeci možné jednoznačně prokázat testem DNA a není třeba zjišťovat, zda matka v rozhodné době s mužem, o určení jehož otcovství jde, souložila. Právní teorie i praxe má na problematiku určení otcovství podle domněnek či podle testu DNA dva názory.

První názor se drží tradičních domněnek: „*Určení otcovství pomocí domněnek je mimořádně efektivní – totiž jednoduché, rychlé, nevyvolávající potřebu velkých nákladů a především ve většině případů dopadající právě na muže, který skutečně je biologickým otcem dítěte. Potřeba postavit skutečně najisto (ne)existenci vztahu otec-dítě tak vystupuje pouze v konkrétních sporných případech, v nichž se pak selektivně tyto moderní metody uplatní.*“²⁷

Druhý názor vyjádřil Ústavní soud České republiky v nálezu I. ÚS 987/07. Ústavní soud považuje koncepci třetí domněnky určení otcovství v souvislosti s vývojem moderní medicíny za překonanou. „*Je-li na základě analýzy DNA možno jednoznačně určit, zda žalovaný muž je otcem dítěte, či nikoliv, není již ani nutno třetí domněnku otcovství vázat na skutečnost soulože, která o otcovství žalovaného muže vypovídá pouze nepřímě. V tomto směru text zákona zaostává za vývojem moderní medicíny a neodpovídá současné společenské realitě.*“²⁸ Ústavní soud České republiky vyzývá k překlenutí zastaralé koncepce interpretací, která směřuje do roviny procesní. Podle Ústavního soudu České republiky soud nemusí zkoumat, zda došlo k souloži a teprve v případě prokázání soulože nařizovat znalecký posudek. Soud může přímo přistoupit ke znaleckému dokazování metodami DNA diagnostiky, aniž by přitom řízení postihnul vadami.²⁹

²⁷ Frintová, D.: Komentář k § 776. In ŠVESTKA, Jiří, Jan DVOŘÁK, Michaela ZUKLÍNOVÁ a kol. *Občanský zákoník: komentář. Svazek 2.* Vyd. 1. Praha: Wolters Kluwer, 2014, str. 285. ISBN 978-80-7478-369-2.

²⁸ Nález Ústavního soudu České republiky ze dne 28. 2. 2008, sp. zn. I. ÚS 987/07, N 42/48 SbNU 495, str. 5.

²⁹ MELICHAROVÁ, Dita. *Třetí domněnka otcovství – přežitý relikv? Pocta Sentě Radvanové k 80. narozeninám.* Praha: ASPI-Wolters Kluwer, 2009, str. 315. ISBN 978-80-7357-432-1.

I když názor Ústavního soudu je pokrokový a zdá se být logický, vázat určení otcovství pouze na výsledky testu DNA, není v praxi možné. První problém vzniká u mužů – jednovaječných dvojčat, kteří mají totožnou DNA. Další problém nastává při asistované reprodukci, kdy je k oplodnění použito semeno dárce. V obou případech by na základě testu DNA došlo k určení otcovství tam, kde k založení otcovství dojít nemá.³⁰ Nehledě na to, že určení otcovství na základě testu DNA je zdlouhavé a nákladné. Z těchto důvodů se domnívám, že stávající právní úprava domněnek otcovství se zatím nebude výrazně měnit a test DNA zůstane důkazem ve sporných případech určení otcovství.

³⁰ ŠVESTKA, Jiří, Jan DVOŘÁK, Michaela ZUKLÍNOVÁ a kol. *Občanský zákoník: komentář. Svazek 2*. Vyd. 1. Praha: Wolters Kluwer, 2014, str. 285-286. ISBN 978-80-7478-369-2.

2 Asistovaná reprodukce

Touha pořídit si vlastní dítě patří k základním biologickým instinktům. Zároveň právo založit rodinu je základním lidským právem.³¹ Nikoliv každý však může počít dítě přirozenou cestou. Na začátku 21. století bylo na celém světě registrováno 60 až 80 milionů neplodných párů, tzn. 10 až 20 % světové populace.³² V současnosti je v České republice neplodných přibližně 15 až 20 % všech párů.³³ Příčin tohoto stavu je několik. Nejvýznamnější však je pozdější věk rodičů a všeobecně se zhoršující zdravotní stav populace, způsobovaný civilizačními vlivy.³⁴ Neplodnost je nemoc³⁵ a jako každou jinou nemoc ji lze léčit. Jedním ze způsobů léčby je asistovaná reprodukce.

2.1 Metody asistované reprodukce

Asistovaná reprodukce je obor medicíny, který pracuje mimo tělo člověka se spermii, vajíčky a embryi, a to s cílem otěhotnění ženy.³⁶ Metod asistované reprodukce je mnoho, a jak postupuje vývoj medicíny, objevují se stále nové.

2.1.1 Arteficiální inseminace (AI)

Arteficiální inseminace je metoda, při které lékaři zavedou spermie do pohlavního ústrojí ženy. Inseminaci lze provést do pochvy nebo na děložní hrdlo,

³¹ Zakotveno v čl. 16 ve Všeobecné deklaraci lidských práv OSN z roku 1948.

³² FRINTA, Ondřej. Asistovaná reprodukce – právo a současná praxe. *Právní fórum*. 4/2005, str. 133. ISSN 1214-7966.

³³ KOLIBA, Peter. Současné možnosti léčby neplodnosti. *19. Celostátní kongres k sexuální výchově v ČR*. Brno, 2011, str. 52. ISBN 978-80-904290-4-8.

³⁴ FRINTA, Ondřej. Asistovaná reprodukce – právo a současná praxe. *Právní fórum*. 4/2005, str. 133–134. ISSN 1214-7966.

³⁵ Neplodnost neboli nedobrovolná bezdětnost byla za nemoc označena Světovou zdravotnickou organizací v roce 1977.

³⁶ ŘEŽÁBEK, Karel. *Asistovaná reprodukce*. Druhé aktualizované a doplněné vydání. Praha: Maxdorf, 2014, str. 12. ISBN 978-80-7345-396-1.

většinou se však provádí intrauterinní inseminace (IUI), vstříknutím spermií do dělohy.³⁷ Přenáší se pouze spermie vyčištěné, zbavené všech bakterií a cizorodých látek.

Tato metoda se používá nejčastěji tehdy, když je překážka spermií na cestě k vajíčku chemická. Tělo ženy vytváří protilátky, které se snaží spermie zničit. Často se tyto protilátky nacházejí v hlenu děložního hrdla. Vstříknutím spermií za děložní hrdlo vysoko do dělohy dochází k usnadnění a zkrácení cesty spermií k vajíčku. Zároveň se jich při tomto postupu dostává k vajíčku mnohem více než při přirozeném způsobu. Je tedy větší naděje, že některé uniknou nepříznivému působení protilátek a jedna pak vajíčko oplodní.³⁸

Lékaři však nevědí, zda k oplodnění skutečně dojde. Navíc se ve vejcovodu nachází zpravidla pouze jediné vajíčko k oplodnění. Proto se častěji přistupuje ke spolehlivějším metodám asistované reprodukce.

2.1.2 In vitro fertilizace (IVF)

Jako český překlad IVF se uvádí „oplodnění ve skle“. Z tohoto důvodu se dětem narozeným z umělého oplodnění říká „děti ze zkumavky“, ač v dnešní době se již zkumavka k umělému oplodnění nepoužívá. Podstatou IVF je mimotělní oplodnění ve vhodném umělém prostředí. Vajíčko je z těla ženy vyjmuto a následně oplodněno spermii. Až z oplodněného vajíčka vznikne embryo, je transferováno zpět do dělohy, kde se musí uchytit, a začne se vyvíjet plod. Ze statistik IVF vyplývá, že pouze jedno ze tří až pěti embryí transferovaných do dělohy vede k jasně zjištěnému těhotenství.³⁹ Pokud by se IVF provádělo pouze v přirozeném cyklu, kdy dozrává jedno jediné vajíčko, bylo by statisticky potřeba až 10 cyklů, než by žena otěhotněla. V každém cyklu by žena musela podstoupit

³⁷ *Ibid.*, str. 13.

³⁸ ŘEŽÁBEK, Karel. *Léčba neplodnosti*. 4., aktualizované vydání Praha: Grada, 2008, str. 32-33. ISBN 978-80-2472-103-3.

³⁹ *Ibid.*, str. 58.

odběr, poté v příznivém případě embryotransfer a následně dvoutýdenní čekání,⁴⁰ zda se embryo uchytilo a plod se začal vyvíjet. Pro pacientku by byl takový postup psychicky velmi náročný a také značně neekonomický. Prvním krokem při IVF je tedy stimulace vaječníků k růstu vajíček tak, aby v jednom cyklu dozrálo více vajíček, která by lékaři mohli odebrat a oplodnit. Ženě jsou podávány léky k dozrání většího počtu vajíček, ke zvýšení kvality vajíček a také k přesnému načasování dozrání vajíček a následného odběru.

Jakmile jsou vajíčka téměř zralá, je proveden jejich odběr. Odběr probíhá pod krátkou narkózou pacientky jehlou zavedenou přes pochvu za pomoci ultrazvuku.⁴¹ Vajíčka jsou velmi citlivá na změny prostředí, proto je třeba je po odběru uchovávat v prostředí simulujícím podmínky lidského těla – při teplotě 37 stupňů Celsia a v prostředí obohaceném kyslíčkem uhličitým, o shodném složení, jako je složení plynu rozpuštěného v krvi a tělních tekutinách.⁴² Po odběru se vajíčka nechají odpočinout a zcela dozrát. V den odběru je potřeba získat sperma od partnera ženy. Když jsou vajíčka připravena, přidají se k nim spermie v počtu několika desítek tisíc. Přibližně za 16 až 18 hodin se zjišťuje, zda a která vajíčka byla oplodněna. Neoplozená vajíčka nebo špatně se vyvíjející vajíčka se z kultivace odstraní.⁴³ Po dobu několika dnů je vývoj embryí sledován tak, aby do dělohy byla přenesena pouze ta nejlépe se vyvíjející.

2.1.3 Intracytoplazmatická injekce spermie (ICSI)

Výše jsem uvedla, že při použití metody IVF se k vajíčku přidává několik desítek tisíc spermií. V případě, že muž tolik spermií v ejakulátu nemá, až donedávna byl považovaný za neplodného a jeho šance na genetické otcovství byla nulová. Žena musela být oplodněna spermii dárce. Poprvé v roce 1994⁴⁴

⁴⁰ *Ibid.*

⁴¹ *Ibid.*

⁴² *Ibid.*, str. 64.

⁴³ *Ibid.*, str. 66.

⁴⁴ ICSI. *Modrý koník* [online]. [cit. 2016-10-13]. Dostupné z: <https://www.modrykonik.cz/icsi/>.

však došlo k oplodnění vajíčka spermii na základě metody ICSI, která i těmto mužům umožňuje stát se genetickými otci svého dítěte. Pro úspěšné oplodnění metodou ICSI totiž postačí pouze tolik „zdravých“ spermii, kolik je k oplodnění vajíček, tedy zpravidla 5 až 10.⁴⁵ „Zdravé“ spermie jsou takové, které mají obvyklý tvar a pohybují se. Uvádím však tento termín v uvozovkách proto, že vzhled spermie nevypovídá o tom, zda genetický materiál obsažený ve spermii je v pořádku, či není.

U ženy tato metoda probíhá stejně jako v případě metody IVF. Stimulují se jí vaječníky k růstu většího počtu vajíček a následně jsou vajíčka stejným způsobem odebrána. U muže se spermie získají masturbací, stejně jako v případě metody IVF, nebo jinými způsoby uvedenými v podkapitole 2.1.5.

Principem ICSI je pomocí spermii dostat se dovnitř do vajíčka. Celý výkon se provádí pod mikroskopem za pomoci mikromanipulátoru, který, za pomoci soustavy hydraulických převodů, převede pohyb ruky tak, aby odpovídal rozměrům vajíčka. Když embryolog pohne rukou o 10 cm, nástroj se posune o necelý jeden milimetr. Embryolog si přidrží vajíčko a pipetou, ve které je nasáta spermie, vpíchne spermii do vajíčka. Než tak učiní, musí ji znehybnit. Bičík spermie by totiž mohl poškodit vajíčko zevnitř a k oplození by vůbec nedošlo.⁴⁶ Po oplodnění probíhá další proces stejně jako u metody IVF. Vajíčka zůstávají několik dnů v laboratoři, přičemž je sledován jejich vývoj. Dobře se vyvíjející, několik dnů stará embrya se následně transferují do dělohy ženy.

Úspěšnost ICSI je vynikající. Procento dosažených těhotenství je vyšší než po průměrném IVF a dosahuje 50 až 60 % na cyklus.⁴⁷

⁴⁵ ŘEŽÁBEK, Karel. *Léčba neplodnosti*. 4., aktualizované vydání Praha: Grada, 2008, str. 82. ISBN 978-80-2472-103-3.

⁴⁶ *Ibid.*, str. 81.

⁴⁷ *Ibid.*, str. 82.

2.1.4 Embryotransfer (ET) a kryoembryotransfer (KET)

S metodou IVF a ICSI je úzce spojena a navazuje na ně metoda ET neboli embryotransfer. Správně se vyvíjející embryo je třeba přenést do dělohy. Při samovolném oplození v těle se embryo dostává do dělohy přibližně pátý den po oplození. Potom je ještě dva dny v děloze zcela volně, než se uchytlí na její stěnu. Doba přenosu do dělohy není pro embrya kritická. Nejkratší kultivační doba je dva dny, zpravidla se však embrya přenáší do dělohy po prodloužené kultivaci, po třech, čtyřech, pěti nebo i šesti dnech. Výhodou delší doby kultivace je možnost embrya opakovaně sledovat a pro přenos do dělohy z nich vybrat ta nejlepší.⁴⁸

Embrya se přenáší jednoduše. Nasají se do katetru s malým množstvím tekutiny a pochvou se zavedou do dělohy, kde se z katetru pomalu vypustí.⁴⁹

Zpravidla se přenáší dvě embrya. Během cyklu IVF nebo ICSI však vznikne více embryí. Je tedy vhodné je zamrazit a použít v příštím cyklu.

Embrya a spermie se dobře zmrazují. Naopak vajíčka se zmrazují špatně a úspěšnost použití rozmražených vajíček je mizivá. Pokud žena potřebuje uchovat vajíčka, je lepší je nejdříve oplodnit a uchovat již vyvinutá embrya. Ta vydrží zmrazená velmi dlouho. Pokud je třeba je použít, rozmrazí se a ponechají se ještě jeden či dva dny v laboratoři kultivovat, aby bylo zřejmé, že se správně vyvíjí, a do dělohy se přenáší vývoje schopné kusy.⁵⁰

Zmrazení a rozmrazení přežije zhruba polovina embryí. Naděje na těhotenství po kryoembryotransferu je však statisticky nižší než po přenosu embryí nezmrazených.⁵¹

2.1.5 TESE, MESA a PESA

V případě, že v ejakulátu nejsou nalezeny žádné spermie, je možné získat je jiným způsobem.

⁴⁸ *Ibid.*, str. 67.

⁴⁹ *Ibid.*, str. 68.

⁵⁰ *Ibid.*, str. 75.

⁵¹ *Ibid.*, str. 76.

První metoda se nazývá TESE (testicular sperm extraction). V tomto případě se spermie získávají chirurgicky z varlete extrakcí malé části varlete, ze které se v laboratoři spermie získají.⁵²

Druhá metoda MESA (microsurgical sperm aspiration) představuje získání spermií z nadvarlete během mikrochirurgického zákroku.⁵³

Konečně, metodou PESA (percutaneous sperm aspiration) se spermie získají punkcí přes kůži šourku z nadvarlete.⁵⁴

Těmito metodami se získá pouze malý počet spermií, proto jedinou další cestou k oplodnění je využití metody ICSI.

2.1.6 Transfer cytoplasmy

Nejnovější metoda asistované reprodukce se aplikuje v případě, že žena má velmi nízkou kvalitu vajíček, a zpravidla tehdy, když již provedené umělé oplodnění metodou IVF nebo ICSI nebylo úspěšné.

Podstatou této metody je úprava vajíček tak, aby se zvýšila jejich kvalita, a tedy šance na těhotenství. Do vajíčka příjemkyně je přeneseno malé množství cytoplasmy, která obsahuje organely, enzymy, energetické zásoby a mitochondrie, které pomáhají ke správnému splynutí chromozomů, dělení vaječné buňky a vytvoření kvalitního embrya.⁵⁵ Cytoplasma obsahuje velmi malé množství genetických informací, asi 5 %.⁵⁶ Dítě, které se z takového vajíčka narodí, má v podstatě dvě genetické matky, byť genetická informace dárkyně cytoplasmy má na dítě velmi malý vliv.

⁵² Metody asistované reprodukce: Oplodnění spermie získanými z varlete nebo nadvarlete. *Fertimed* [online]. Olomouc: Fertimed, 2012 [cit. 2016-10-13]. Dostupné z: <http://www.fertimed.cz/metody-asistovane-reprodukce/#metoda11>.

⁵³ *Ibid.*

⁵⁴ *Ibid.*

⁵⁵ *Ibid.*

⁵⁶ KALVACH, Mariana. Asistovaná reprodukce ve světle současné legislativy. *Zdravotnictví a právo*. 3/2010, str. 24. ISSN 1211-6432.

Dopředu není možné zjistit, zda je příčinou špatného vývoje embrya cytoplasma, nebo genetický materiál.⁵⁷ Lékaři tak nedokážou říci, jestli tato metoda povede k úspěšnému otěhotnění. Statisticky se však pravděpodobnost otěhotnění u žen se špatnou kvalitou vajíček zvyšuje o 50 %.⁵⁸

2.2 Asistovaná reprodukce v České republice

2.2.1 Vývoj právní úpravy

Asistovaná reprodukce byla v českém právním řádu zakotvena v roce 1982. Do té doby se každý zákrok asistované reprodukce povoloval individuálně jako lékařský experiment. V roce 1982 bylo přijato opatření Ministerstva zdravotnictví ČSR s označením OP-066.8-18.11.1982⁵⁹, na základě kterého byly stanoveny podmínky použití metod asistované reprodukce. Opatření výslovně dovolovalo použití metod asistované reprodukce pouze sezdaným párům. V § 1 odst. 1 opatření bylo stanoveno: „*Umělé oplodnění lze provést na žádost obou manželů.*“ Až v souvislosti se zdokonalováním metod asistované reprodukce, s jejich častějším použitím a především se společenskými změnami v roce 1989 byly metody asistované reprodukce „otevřeny“ i pro nesezdané páry. Ustanovení § 1 odst. 1 opatření bylo vykládáno restriktivně, a to tak, že umělé oplodnění mohlo být u manželů provedeno pouze v případě, že si podali společnou žádost.⁶⁰ Z tohoto ustanovení však nebyl dovozován žádný zákaz asistované reprodukce pro nesezdané páry.

⁵⁷ Metody asistované reprodukce: Transfer cytoplasmy. *Fermited* [online]. Olomouc: Fermited, 2012 [cit. 2016-10-17]. Dostupné z: <http://www.fertimed.cz/metody-asistovane-reprodukce/#metoda9>.

⁵⁸ *Ibid.*

⁵⁹ OP-066.8-18.11.1982, opatření Ministerstva zdravotnictví České socialistické republiky o podmínkách pro umělé oplodnění (dále v textu jen jako „opatření“).

⁶⁰ FRINTA, Ondřej. Asistovaná reprodukce – právo a současná praxe. *Právní fórum*. 4/2005, str. 137. ISSN 1214-7966.

Velké změny se právní úprava asistované reprodukce dočkala v roce 2006, kdy vstoupil v platnost zákon č. 227/2006 Sb.⁶¹, který novelizoval zákon o péči o zdraví lidu⁶², zákon o rodině a zákon č. 160/1992 Sb., o zdravotní péči v nestátních zdravotnických organizacích. Pomocí těchto dílčích novelizací byla řešena právní úprava asistované reprodukce, jež jimi byla výslovně dovolena i nesezdaným párům.⁶³

V souvislosti s rekonstrukcí zdravotnického práva byl k 1. 4. 2012 přijat zákon o specifických zdravotních službách⁶⁴, který právní úpravu asistované reprodukce upravuje v současnosti.

2.2.2 Definice asistované reprodukce

Legální definice asistované reprodukce je uvedena v § 3 zákona o specifických zdravotních službách: *„Asistovanou reprodukcí se rozumí metody a postupy, při kterých dochází k odběru zárodečných buněk, k manipulaci s nimi, ke vzniku lidského embrya oplodněním vajíčka spermií mimo tělo ženy, k manipulaci s lidskými embryi, včetně jejich uchovávání, a to za účelem umělého oplodnění ženy ze zdravotních důvodů při léčbě její neplodnosti nebo neplodnosti muže, jestliže je málo pravděpodobné nebo zcela vyloučené, aby žena otěhotněla přirozeným způsobem nebo aby donosila životaschopný plod, a jiné způsoby léčby její neplodnosti nebo neplodnosti muže nevedly nebo s vysokou mírou pravděpodobnosti nepovedou k jejímu otěhotnění, nebo pokud jde o potřebu časného genetického vyšetření lidského embrya, je-li zdraví budoucího dítěte ohroženo z důvodu prokazatelného rizika přenosu geneticky podmíněných nemocí*

⁶¹ Zákon č. 227/2006 Sb., o výzkumu na lidských embryonálních kmenových buňkách a souvisejících činnostech a o změně některých souvisejících zákonů (v textu jen jako „zákon č. 227/2006 Sb.“).

⁶² Zákon č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu (v textu jen jako „zákon o péči o zdraví lidu“).

⁶³ FRINTA, Ondřej. Asistovaná reprodukce – právo a současná praxe. *Právní fórum*. 4/2005, str. 137. ISSN 1214-7966.

⁶⁴ Zákon č. 373/2011 Sb., o specifických zdravotních službách (v textu jen jako „zákon o specifických zdravotních službách“).

nebo vad, jejichž nositelem je tato žena nebo muž.“ Zákonodárce se zde snažil o co možná nejširší definici tak, aby pod pojem asistované reprodukce bylo možno zahrnout všechny metody a postupy, při kterých dochází k manipulaci se zárodečnými buňkami, a to i nové metody a postupy, které budou vyvinuty teprve v budoucnu. Problém definice lze spatřovat v použití termínu „zárodečné buňky“. Zárodečnými buňkami jsou vajíčka a spermie a jedná se o pohlavní buňky, jejichž vývoj je ukončen. Moderní medicína však umí pracovat i s ranějšími vývojovými stadii pohlavních buněk, např. spermatidy, proto by bylo vhodnější použít pojem „lidské pohlavní buňky“, který pokrývá manipulaci s těmito buňkami v jakémkoliv stadiu jejich vývoje.⁶⁵

Účelem manipulace se zárodečnými buňkami nebo s embryi je umělé oplodnění ženy. Umělým oplodněním ženy se rozumí zavedení spermií do pohlavních orgánů ženy metodou arteficiální inseminace nebo embryo transfer po oplodnění vajíčka spermií mimo tělo ženy metodou IVF nebo ICSI. Umělé oplodnění ženy je možné pouze ze zdravotních důvodů při léčbě její neplodnosti nebo neplodnosti muže, případně pokud je potřebné časné genetické vyšetření embrya.

2.2.3 Podmínky asistované reprodukce

Aby mohlo být ženě umělé oplodnění provedeno, musí být splněno několik podmínek. První podmínkou je, že se jedná o ženu v plodném věku, nepřevyšujícím 49 let.⁶⁶ Zákon tedy stanovuje hranici, dokdy je možné umělé oplodnění provést. Pokud žena nepřekročila věk 49 let, záleží na poskytovateli zdravotních služeb, aby rozhodl, zda se žena nachází ještě v plodném věku, a je tedy možné jí umělé oplodnění provést. Lékařům tak tato podmínka dává do určité míry prostor pro individuální přístup ke každé ženě. Zároveň je také naplněna základní funkce asistované reprodukce – tedy pomoci ženám počít dítě,

⁶⁵ FRINTA, Ondřej. Asistovaná reprodukce – právo a současná praxe. *Právní fórum*. 4/2005, str. 144. ISSN 1214-7966.

⁶⁶ Ustanovení § 6 odst. 1 zákona o specifických zdravotních službách.

a to v době, kdy je to pro většinu žen bez poruchy plodnosti ještě možné přirozeným způsobem.⁶⁷ Umělé oplodnění je provedeno pouze na základě písemné žádosti, která nesmí být starší 6 měsíců. Žádost podávají žena a muž, kteří tuto zdravotní službu hodlají podstoupit společně, neboli neplodný pár. Z této podmínky vyplývá, že umělé oplodnění není možné provést osamělé ženě. Mezi mužem a ženou, kteří spolu tvoří neplodný pár, nesmí být příbuzenský vztah vylučující uzavření manželství, a to příbuzenský vztah mezi předky a potomky a mezi sourozenci.⁶⁸ Ženě, které má být umělé oplodnění provedeno, nesmí být omezena svéprávnost. Zároveň nesmí být omezena na osobní svobodě tím, že by byla umístěna v policejní cele, ve výkonu vazby, trestu odnětí svobody nebo zabezpečovací detence.

Výše jsem uvedla, že k provedení umělého oplodnění je třeba žádosti neplodného páru. Pouze na základě této žádosti však k provedení umělého oplodnění bez dalšího dojít nemůže. Před zahájením metod a postupů asistované reprodukce je lékař povinen informovat neplodný pár o průběhu léčby neplodnosti, jejích trvalých následcích a možných rizicích. Záznam o podání informace podepíše lékař, neplodný pár a případně svědek, kterého si neplodný pár zvolil, aby byl při podání informace přítomen. Na základě takto podané informace udělí neplodný pár písemný souhlas s provedením asistované reprodukce. Před každým provedením asistované reprodukce pak musí neplodný pár udělit souhlas znovu. Nutnost opakovaného udělení souhlasu vyplývá ze snahy zákonodárce minimalizovat rizika, že by mohlo dojít k umělému oplodnění ženy proti vůli muže, který se ženou tvoří neplodný pár. Asistované početí dítěte je složitý a komplexní proces, který zpravidla probíhá několik týdnů či měsíců. Od doby, kdy žena i muž o umělé oplodnění společně žádají, se vztah žadatelů může rozpadnout, případně mohou změnit názor a rozhodnout se, že vlastně žádné

⁶⁷ KALVACH, Mariana. Asistovaná reprodukce ve světle současné legislativy. *Zdravotnictví a právo*. 3/2010, str. 22. ISSN 1211-6432.

⁶⁸ Ustanovení § 675 občanského zákoníku.

dítě nechtějí.⁶⁹ Z tohoto důvodu dává neplodný pár písemný souhlas před každým provedením umělého oplodnění. Žena pak dává souhlas ještě před každým jednotlivým výkonem asistované reprodukce. Zákon o specifických zdravotních službách nestanovuje, zda tento souhlas musí být písemný, nicméně udělení souhlasu je zaznamenáno do zdravotnické dokumentace ženy a záznam podepisuje ošetřující lékař i žena, která souhlas udělila. O tomto souhlasu tedy také existuje písemný podepsaný záznam.

Zákon o specifických zdravotních službách neřeší otázku, zda lze již udělené souhlasy odvolat. Teorie i praxe se přiklání k tomu, že odvolání již udělených souhlasů možné je. Bude ovšem mít právní následky pouze tehdy, bylo-li učiněno v době, kdy výkon, k němuž se uvedený souhlas odvolává, ještě nebyl proveden.⁷⁰

2.2.4 Dárcovství zárodečných buněk

V případě, že nemohou být použity zárodečné buňky neplodného páru, z důvodu, že je neplodný pár vůbec nemá nebo nejsou dostatečně kvalitní, je možné použít zárodečné buňky dárce. Dárce může být pouze žena, která dovršila věk 18 let a nepřekročila věk 35 let, nebo muž, který dovršil věk 18 let a nepřekročil věk 40 let.⁷¹ Zároveň musí být dárce plně svéprávný a nesmí být omezen na osobní svobodě tím, že by se nacházel v policejní cele, ve výkonu vazby, trestu odnětí svobody nebo zabezpečovací detence, v izolaci, karanténě nebo ve výkonu lůžkového ochranného léčení.

Sperma od dárce se používá tehdy, když muž z neplodného páru žádné spermie nevytváří. Jiným důvodem může být geneticky přenosná nemoc. Ještě před několika lety byla důvodem pro použití spermií od dárce také špatná kvalita spermií nebo jejich malý počet. Po objevení možnosti oplodnit vajíčko metodou ICSI je však možné použít i takové spermie, a použití spermií od dárce se tedy

⁶⁹ FRINTA, Ondřej. Asistovaná reprodukce – nová právní úprava. *Právní fórum*. 4/2007, str. 125. ISSN 1214-7966.

⁷⁰ *Ibid.*, str. 126.

⁷¹ Ustanovení § 3 odst. 3 písm. c) zákona o specifických zdravotních službách.

praktikuje čím dál méně často.⁷² Při darování spermatu se dárce musí podrobit všem potřebným vyšetřením, včetně genetických. Vzhledem k tomu, že kvalita spermatu neklesá zmrazením, je uchovávání darovaného spermatu jednoduché a v podstatě časově neomezené. Vhodné sperma se potom vybírá neplodnému páru na základě několika jednoduchých kritérií. Prvním kritériem je faktor Rh a krevní skupina dárce. Rh dárce se vybírá podle Rh ženy tak, aby se předešlo hemolytické nemoci novorozence. Krevní skupina dárce se vybírá tak, aby nebylo po určení krevní skupiny dítěte jasné, že dítě nemůže být potomkem svého otce zapsaného v matrice. Druhým kritériem je vzhled dárce, jenž se určuje tak, aby byl pokud možno typově podobný otci a aby dítě nebylo zcela odlišné od rodičů.⁷³ Narodilo-li se ženě dítě po inseminaci darovaným spermatem a přichází-li žena se žádostí o další dítě, použije se sperma stejného dárce. Jednak se tímto nejlépe zajistí podobnost sourozenců a jednak se použije sperma, které se u dané ženy již osvědčilo.⁷⁴ V České republice není nijak omezeno, kolika pacientkám se může dát sperma jednoho dárce. Například v Rakousku smí být darované sperma od jednoho dárce použito jen u tří párů.⁷⁵ Vzhledem k tomu, že při užití spermatu dárce je zdravotní problém u neplodného páru zpravidla na straně muže, nemusí dojít k oplodnění spermatem dárce mimo tělo ženy, ale použije se metoda intrauterinní inseminace, kdy jsou spermie dárce zavedeny do dělohy ženy.⁷⁶

Darování vajíček je složitější proces než darování spermií. Důvodů je několik. Zaprvé, spermie jsou produkovány ve stovkách milionů denně. Vajíčko jen jedno za měsíc. Sperma lze získat snadno a bez rizika. Vajíčko je možné získat pouze pod narkózou, chirurgickým zákrokem.⁷⁷ Dárkyně podstupuje rizika

⁷² ŘEŽÁBEK, Karel. *Léčba neplodnosti*. 4., aktualizované vydání Praha: Grada, 2008, str. 101. ISBN 978-80-2472-103-3.

⁷³ *Ibid.*, str. 105.

⁷⁴ *Ibid.*, str. 105.

⁷⁵ KALVACH, Mariana. Asistovaná reprodukce ve světle současné legislativy. *Zdravotnictví a právo*. 3/2010, str. 26. ISSN 1211-6432.

⁷⁶ ŘEŽÁBEK, Karel. *Léčba neplodnosti*. 4., aktualizované vydání Praha: Grada, 2008, str. 107. ISBN 978-80-2472-103-3.

⁷⁷ *Ibid.*, str. 109.

hyperstimulace vaječníků a odběru vajíček, tak jak jsem je popsala v předcházející kapitole u metody IVF. Vajíčko nelze úspěšně zmrazit. Pravděpodobnost, že vajíčko přežije proces zmrazení a rozmrazení, oplodní se a povede k těhotenství je malá – asi 1 : 30.⁷⁸ Vajíček je nedostatek, a často na ně tedy existují čekací doby a pořadníky. Darovat vajíčka přichází zpravidla ženy, které jsou požádány svými kamarádkami nebo příbuznými, které vajíčka potřebují. Vzhledem k nutnosti zachování anonymity nedostává příjemkyně vajíčka od té dárkyně, kterou sama přivedla. Druhou skupinou dáreků jsou ženy, které po stimulaci k IVF, prováděné z důvodu své vlastní neplodnosti, mají velký počet vajíček. Pokud souhlasí, mohou část svých vajíček darovat ženě zařazené na čekacím listu.⁷⁹ Vajíčka musí být nejpozději do 16 hodin od odběru oplodněna – metodou IVF nebo ICSI, spermiemi muže, jež jsou připraveny zmrazené v kryobance. V okamžiku, kdy je získáno darované vajíčko, se spermie rozmrazí a vajíčko oplodní.⁸⁰ Po oplodnění vajíček je v laboratoři kontrolován jejich vývoj. Pokud se správně vyvíjejí, dochází k embryotransferu do dělohy příjemkyně. Darování vajíček i spermií je bezúplatné, hradí se pouze účelně a prokazatelně vynaložené náklady. Jak bylo již předesláno, je darování vajíček i spermií také anonymní. Zdravotnické zařízení, ve kterém se asistovaná reprodukce provádí, je povinno zajistit zachování vzájemné anonymity anonymního dárce a neplodného páru a anonymity anonymního dárce a dítěte narozeného z asistované reprodukce. Žena nebo muž z neplodného páru však mohou požádat o informace týkající se anonymního dárce, které mají vliv na zdravotní stav dítěte. O tyto informace může požádat i dítě počaté z asistované reprodukce, ale až po dosažení své zletilosti.⁸¹

⁷⁸ *Ibid.*

⁷⁹ *Ibid.*, str. 111.

⁸⁰ *Ibid.*

⁸¹ Ustanovení § 10 odst. 2 zákona o specifických zdravotních službách.

2.2.5 Zacházení s embryi

Pokud při umělém oplodnění vzniklo více embryí, než bylo přeneseno do dělohy ženy podstupující umělé oplodnění, lze je uchovat a použít pro další umělé oplodnění této ženy. Neplodný pár také může udělit souhlas s jejich použitím pro jiný neplodný pár nebo s použitím nadbytečných embryí pro výzkum na lidských kmenových embryonálních buňkách. Jestliže si neplodný pár nevybere žádnou z předchozích možností, udělí souhlas k jejich likvidaci.⁸² Své prohlášení může neplodný pár kdykoliv odvolat, pokud nebyla lidská embrya použita u jiného neplodného páru nebo v souladu s uděleným souhlasem již zlikvidována. Pokud uchovaná embrya nebyla použita nebo neplodný pár nedal souhlas s jejich zlikvidováním, po 10 letech uchovávání těchto embryí může zařízení uchovávající embrya písemně vyzvat neplodný pár k vyjádření o dalším uchovávání těchto embryí nebo o udělení souhlasu s jejich zlikvidováním. Pokud neplodný pár nereaguje na opakovanou prokazatelně zaslou písemnou výzvu zařízení uchovávajícího embrya, lze i bez vyjádření neplodného páru embrya zlikvidovat.⁸³

2.2.6 Právní postavení dítěte narozeného z asistované reprodukce

Určení mateřství dítěte narozeného z asistované reprodukce je jasné a vyplývá z § 775 občanského zákoníku. Matkou dítěte je žena, která dítě porodila, bez ohledu na to, zda bylo při asistované reprodukci oplodněno její vajíčko, nebo vajíčko dárkyně.

Určení otcovství záleží na tom, v jakém vztahu jsou žena a muž, kteří spolu tvoří neplodný pár. Pokud jsou manželé, uplatní se na určení otcovství dítěte domněnka zakotvená v § 777 občanského zákoníku. Má se za to, že otcem dítěte je manžel matky. Pokud neplodný pár neuzavřel manželství, na určení otcovství se použije domněnka zakotvená v § 778 občanského zákoníku. Má se za to, že

⁸² Ustanovení § 9 odst. 1 zákona o specifických zdravotních službách.

⁸³ Ustanovení § 9 odst. 2 zákona o specifických zdravotních službách.

otcem dítěte je muž, který dal k umělému oplodnění souhlas. Tedy muž, který s matkou tvoří neplodný pár. Domněnka zakotvená v § 778 občanského zákoníku se užije v případě, že při umělém oplodnění bylo použito sperma muže, který s matkou tvoří neplodný pár, i v případě, že bylo použito sperma dárce. Zatímco v prvním případě se skutečně jedná o domněnku, která s jistou pravděpodobností označuje za právního otce dítěte i otce biologického, v druhém případě se jedná o fikci, protože je jisté, že takto určený otec dítěte není jeho biologickým otcem.⁸⁴

Domněnka otcovství zakotvená v § 778 občanského zákoníku je novinkou v právním řádu České republiky. Před přijetím občanského zákoníku bylo možné založit otcovství k dítěti počatému umělým oplodněním u nesezdaného páru pouze na základě souhlasného prohlášení. Pokud by souhlasné prohlášení muž a žena neučinili, mohl by otcovství určit soud na základě podané žaloby. Soud za otce považuje muže, který s matkou dítěte souložil v době, od které neprošlo do narození dítěte méně než sto osmdesát, respektive sto šedesát, a více než tři sta dnů. U dítěte počatého umělým oplodněním však tento postup použít nelze. Do zákona o rodině tak bylo vloženo ustanovení § 54 odst. 3, které stanovilo, že za otce dítěte počatého umělým oplodněním ženy z asistované reprodukce se považuje muž, který dal k umělému oplodnění ženy souhlas. Pokud by však žaloba na určení otcovství vůbec podána nebyla, dítě počaté umělým oplodněním by žádného otce nemělo. Proto považuji za dobrý krok, že zákonodárce v občanském zákoníku ustanovil určení otcovství dítěte počatého umělým oplodněním u nesezdaného páru najisto.

2.3 Problematické aspekty asistované reprodukce

2.3.1 Účel asistované reprodukce

Je zřejmé, že účelem asistované reprodukce je léčba neplodnosti. Nicméně se poměrně často stává, že lidé začnou léčebné metody a postupy využívat, aniž by je

⁸⁴ FRINTA, Ondřej. Asistovaná reprodukce – nová právní úprava. *Právní fórum*. 4/2007, str. 129–130. ISSN 1214-7966.

skutečně potřebovali, a tedy k řešení jiných než zdravotních problémů. Taková je situace i u asistované reprodukce. Můžeme ji pozorovat především v zahraničí. Alespoň v masmédiích se lze stále častěji setkat s tím, že metody asistované reprodukce jsou chápány jako služba, která nemusí nutně směřovat k léčbě neplodnosti. Namísto léčby neplodnosti může být tato služba využita například osamělou ženou či ženou z lesbického páru k zajištění mužských zárodečných buněk a k otěhotnění.⁸⁵ Česká právní úprava však takový postup odmítá. Umožňuje asistovanou reprodukci pouze ze zdravotních důvodů při léčbě neplodnosti nebo při časném genetickém vyšetření lidského embrya a pouze pro neplodný pár.

Stejně tak je zakázáno použití metod a postupů asistované reprodukce pro účely volby pohlaví dítěte.⁸⁶ Není tedy možné, aby zdravý pár, který již děti má, využil asistované reprodukce jenom proto, že si přeje holčičku či chlapečka, a jeho přání zatím nebylo vyslyšeno. Výjimkou samozřejmě jsou případy, kdy lze předejít vážným geneticky podmíněným nemocem s vazbou na pohlaví.

2.3.2 Lékařské a etické problémy

Paradoxním problémem při umělém oplodnění může být mnohočetné těhotenství. Při metodě IVF nebo ICSI zpravidla lékaři oplodní více vajíček, a vznikne tedy i více embryí. Aby byla zvýšena úspěšnost početí, přenesou lékaři do dělohy ženy embryí více. Když se však uchytí všechna přenesená embrya, mnohočetné těhotenství může způsobit nemalé zdravotní problémy ženě i vyvíjejícím se plodům. Nejčastější komplikací je předčasný porod. Předčasně narozené plody jsou nezralé a je potřeba mnoho vysoce odborné péče i štěstí, aby přežily a vyrostly z nich zdravé děti.⁸⁷ Proto se v dnešní době nejčastěji přenáší pouze jedno či dvě embrya. V předchozí právní úpravě v zákoně o péči o zdraví

⁸⁵ *Ibid.*, str. 124.

⁸⁶ Ustanovení § 5 odst. 2 zákona o specifických zdravotních službách.

⁸⁷ ŘEŽÁBEK, Karel. *Léčba neplodnosti*. 4., aktualizované vydání Praha: Grada, 2008, str. 72. ISBN 978-80-2472-103-3.

lidu byla tato zásada zakotvena v ustanovení § 27e odst. 6, dle něhož smělo být do pohlavních orgánů příjemkyně přeneseno jen tolik embryí, kolik bylo podle současného stavu lékařské vědy zapotřebí k pravděpodobně úspěšnému navození těhotenství. V současné právní úpravě výslovné zakotvení tohoto pravidla již není.

V případě, že se lékaři rozhodnou přenést do dělohy ženy více než dvě embrya, zpravidla po předchozím neúspěšném umělém oplodnění, a všechna embrya se uchytí a vyvíjí, je možná redukce plodů. Tento postup je však eticky problematický. U ženy, která se přišla léčit pro neplodnost, se provádí potrat. Při redukci není zřejmé, které plody jsou zdravé a které postižené. Může tedy dojít k redukci zdravého plodu, zatímco ponechaný plod bude postižený.⁸⁸ Konečné rozhodnutí, tak jako při klasické interrupci, náleží ženě. Žena musí o redukci plodů písemně požádat.⁸⁹

2.3.3 Právo znát svůj genetický původ

Právo znát svůj genetický původ není zakotveno ani v občanském zákoníku, ani v žádné části ústavního pořádku České republiky. Vychází z Úmluvy o právech dítěte, konkrétně z článku 7, který stanovuje právo dítěte znát své rodiče, pokud je to možné. Je však otázkou, zda toto ustanovení zakotvuje neomezené právo na znalost svého genetického původu.

Právo znát svůj genetický původ se v asistované reprodukci dostává do konfliktu s použitím zárodečných buněk od anonymních dárců. V České republice je anonymita dárce výslovně zakotvena v zákoně o specifických zdravotních službách a dítě takto počaté nemá nárok na to, znát svého genetického rodiče. Dokonce je pouze na rodičích dítěte, zda mu řeknou, že bylo počato z umělého oplodnění zárodečnými buňkami dárce.

Většina právních úprav, které se zabývají asistovanou reprodukcí, zakotvují zásadu anonymity dárce. Existují však i výjimky. Ve Švédsku dává právní úprava přednost právu znát svůj genetický původ před anonymitou dárce. Po dosažení

⁸⁸ *Ibid.*, str. 78.

⁸⁹ *Ibid.*, str. 79.

plnoletosti má dítě narozené po inseminaci spermiemi dárce právo znát svého genetického otce, tedy dárce spermatu.⁹⁰

Argumentů pro oba postupy je mnoho. Hlavním argumentem pro prolomení zásady anonymity dárce je nebezpečí incestních vztahů mezi dítětem a jeho zploditelem nebo mezi nevlastními sourozenci zplozenými tímž dárce.⁹¹ Z tohoto důvodu sílí tendence omezit počet neplodných párů, které dostanou sperma od jednoho dárce. Zamezit těmto rizikům se však zcela nedá. Dalším argumentem odmítajícím anonymitu dárce je ta skutečnost, že znalost vlastního původu je důležitá pro hledání vlastní identity mladého člověka. Je však diskutabilní, zda poznání genetického otce přinese mladému člověku nějaký prospěch, či spíše psychický problém, se kterým se bude muset vyrovnávat po celý život. Navíc je sporné, zda každé dítě má zájem na znalosti svého genetického původu. Dalšímu aspektu vztahu anonymního dárce a dítěte počatého jeho genetickým materiálem nikdy nebyla širokou ani odbornou veřejností věnována dostatečná pozornost. Dárci nemusí být lhostejné, že jeho genetický fond má umožnit vznik nového života, který s ním bude pokrevně nejtěsněji spřízněn, že však nebude vědět ani o tom, zda k tomu skutečně došlo, ani jaké podmínky a jaký úděl očekávají jeho genetického potomka, kterého nikdy nepozná.⁹²

Argumentem pro zachování anonymity dárců je především to, že by se potenciální dárce obávali „odhalení“ a možné právní odpovědnosti vůči takto počatému dítěti a počet dárců by prudce klesl. Taková situace skutečně nastala i ve Švédsku po přijetí výše zmiňované právní úpravy, byť bylo v zákoně výslovně zakotveno, že dárce spermatu za žádných okolností nemůže nést právní odpovědnost vůči dítěti.⁹³

⁹⁰ *Ibid.*, str. 103.

⁹¹ MELICHAROVÁ, Dita. Právo znát svůj genetický původ. *Zdravotnictví a právo*. 2/2004, str. 23. ISSN 1211-6432.

⁹² *Ibid.*

⁹³ *Ibid.*

Nedostatek dárců by samozřejmě vedl k tomu, že velkému počtu neplodných párů by asistovaná reprodukce nemohla pomoci z důvodu nedostatku darovaných zárodečných buněk. Vzhledem k tomu, že hlavním účelem asistované reprodukce je pomoci neplodným párům mít potomka, domnívám se, že zachování anonymity dárce je pro naplnění takového účelu nezbytné. Nic nenasvědčuje tomu, že by se právní úprava asistované reprodukce v České republice v tomto aspektu měla měnit.

Na závěr stojí za to poznamenat, že většina dětí nemá zvláštní zájem na poznání svého genetického původu, pokud se v rodině, kde žijí a vyrůstají, cítí dobře a v bezpečí. Vztahy mezi rodiči a dětmi vznikají, rozvíjejí se a upevňují každodenním společným soužitím, vzájemnou pomocí a podporou, nikoliv pouhým faktem zplození dítěte.⁹⁴

⁹⁴ *Ibid.*, str. 23-24.

3 Náhradní mateřství

Podstatou náhradního mateřství je, že žena nosí a porodí dítě se záměrem, aby pak dítě jako své vlastní měla jiná žena. Je-li žena, která s tímto záměrem dítě nosí a porodí, zároveň genetickou původkyní vajíčka (tj. nosí pro jinou ženu dítě geneticky vlastní), jedná se o tzv. tradiční surogační mateřství. Jako gestační surogační mateřství se pak označuje taková situace, kdy při použití metod asistované reprodukce jedna žena nosí pro druhou dítě, jehož genetickou původkyní sama není (genetickou původkyní vajíčka je v těchto případech zpravidla žena, v jejíž prospěch je náhradní matkou).⁹⁵

Náhradní mateřství se v historii lidstva objevuje v podstatě od samého počátku. Zmínku o náhradním mateřství můžeme najít i v Bibli, v knize Genesis. Sára, Abrahamova žena, nemohla mít děti. Požádala Abrahama, aby zplodil děti s jejich služkami, které potom byly považovány za děti Abrahama a Sary. Dříve bylo náhradní mateřství často využíváno pro zachování rodu.⁹⁶ Vzhledem k tomu, že asistovaná reprodukce neexistovala, uskutečňovalo se pohlavním stykem ženy, náhradní matky, a muže z objednatelského páru.

V dnešní době má náhradní mateřství trochu jinou podobu. Náhradní matkou je zpravidla příbuzná či osoba objednatelskému páru blízká. Může se však jednat i o osobu zcela cizí. Náhradní matka je nejčastěji žena, která není vdaná. Ženě z objednatelského páru brání v donošení dítěte neexistence dělohy nebo jiná závažná zdravotní komplikace, má však vaječníky a vajíčka, a bývá tedy genetickou matkou dítěte. Muž z objednatelského páru je zpravidla genetickým otcem dítěte. K otěhotnění náhradní matky dochází pomocí asistované reprodukce, implantováním embrya pocházejícího z genetického materiálu objednatelského páru. Náhradní matka podstupuje tento proces bezúplatně,

⁹⁵ ŠVESTKA, Jiří, Jan DVOŘÁK, Michaela ZUKLÍNOVÁ a kol. *Občanský zákoník: komentář. Svazek 2.* Vyd. 1. Praha: Wolters Kluwer, 2014, str. 282. ISBN 978-80-7478-369-2.

⁹⁶ SMOLÍKOVÁ, Kateřina. Institut matky hostitelky. *Zdravotnictví a právo*, 11/2009, str. 6. ISSN 1211-6432.

altruisticky, objednatelský pár jí hradí jen náklady spojené s těhotenstvím.⁹⁷ Toto jsou rysy náhradního mateřství tak, jak k němu nejčastěji dochází. Konkrétní případy se samozřejmě mohou lišit.

3.1 Náhradní mateřství v České republice

Náhradní mateřství není v České republice upraveno žádným právním předpisem. Jedná se o institut rodinného práva a rodinné právo je součástí práva soukromého. Pro náhradní mateřství se tedy uplatní zásada legální licence zakotvená v čl. 2 odst. 4 Ústavy České republiky⁹⁸ a v čl. 2 odst. 3 Listiny základních práv a svobod⁹⁹, tedy každý může činit, co není zákonem zakázáno.¹⁰⁰ Tzn. náhradní mateřství je v České republice implicitně povoleno. Kvůli tomu, že není právem upraveno, může však v praxi dojít k různým komplikacím.

Podle § 775 občanského zákoníku je matkou dítěte žena, která jej porodila. Toto ustanovení je kogentní a nelze se od něj odchýlit. Genetická matka dítěte se proto může stát matkou právní pouze prostřednictvím osvojení.

V praxi nejčastěji celý proces náhradního mateřství začíná v centru asistované reprodukce, kam se dostaví neplodný manželský pár, u něhož je důvod neplodnosti na straně ženy. Jde o ženy, které nejsou sterilní, k oplodnění dochází, ale nejsou schopny plod donosit a dítě porodit. Důvodů takzvané infertility může být několik – myomy, které se nepodařilo vyléčit, nedostatečně vyvinutá děloha, odňatá děloha po prodělané nemoci, nemožnost uchycení se zárodku v děloze, imunitní zábrany, těžké srdeční vady a jiné zdravotní problémy.¹⁰¹ Neplodný pár

⁹⁷ HRUŠÁKOVÁ, Milana. *Občanský zákoník: komentář*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2014, str. 514. ISBN 978-80-7400-503-9.

⁹⁸ Zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky (v textu jen jako „Ústava ČR“).

⁹⁹ Usnesení č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky (v textu jen jako „Listina základních práv a svobod“).

¹⁰⁰ MITLÖHNER, Miroslav a Olga SOVOVÁ. *Právní problematika umělé lidské reprodukce*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2015, str. 25. ISBN 978-80-7435-565-3.

¹⁰¹ SKÁCEL, Jindřich. Est mater semper certa? *Bulletin Advokacie*. 6/2011, str. 26. ISSN 1210-6348.

musí přijít i s náhradní matkou. Centra asistované reprodukce nemohou hrát roli prostředníků při zajišťování náhradní matky.¹⁰² Náhradní matce je do dělohy transferováno embryo, které vzniklo spojením zárodečných buněk objednatelského páru. Je možné použít i zárodečné buňky anonymních dárců, tak jako se to děje v případě klasické asistované reprodukce. Nelze však použít vajíčka náhradní matky, aby byl dodržen zákonný požadavek anonymity dárce.¹⁰³ Muž z objednatelského páru dává souhlas s umělým oplodněním náhradní matky. V případě, že je umělé oplodnění úspěšné a náhradní matka otěhotní, je první fáze celého procesu ukončena.

Nastává fáze druhá, a to z právního hlediska mnohem složitější. Určit, kdo bude po narození dítěte jeho rodičem. Po porodu je matkou dítěte žena, která ho porodila, tedy náhradní matka. Na základě domněnky zakotvené v § 778 občanského zákoníku je za otce dítěte považován muž, který dal souhlas s umělým oplodněním náhradní matky, tedy muž z objednatelského páru. Vzhledem k tomu, že muž z objednatelského páru již je označen za otce dítěte, bude ho osvojovat pouze žena z objednatelského páru. Návrh na osvojení musí být podán příslušnému soudu. Nejdříve šest týdnů po narození dítěte může dát náhradní matka před soudem souhlas k osvojení dítěte. Souhlas s osvojením musí dát i jeho otec.¹⁰⁴ Na základě rozhodnutí soudu o osvojení je osvojitelka zapsána do matriky jako matka dítěte.¹⁰⁵ V tomto okamžiku se tedy genetická matka dítěte stává jeho matkou i podle českého práva.

Přestože právní úprava náhradního mateřství v České republice není v zákoně zakotvena, náhradní mateřství jako pojem se v českém právním řádu objevuje. Ustanovení § 804 občanského zákoníku stanovuje: „*Osvojení je vyloučeno mezi*

¹⁰² ŠÍNOVÁ, Renáta, Ondřej ŠMÍD a Marek JURÁŠ. *Aktuální problémy rodinněprávní regulace: rodičovství, výchova a výživa nezletilého*. Praha: Leges, 2013, str. 109–110. ISBN 978-80-87576-74-8.

¹⁰³ Náhradní (surrogátní) mateřství. *Repromeda* [online]. Brno: Repromeda, 2016 [cit. 2016-11-13]. Dostupné z: <https://www.repromeda.cz/poskytovana-pece/lecba-neplodnosti/nahradni-materstvi/>.

¹⁰⁴ Ustanovení § 813 občanského zákoníku.

¹⁰⁵ Ustanovení § 797 občanského zákoníku.

osobami spolu příbuznými v přímé linii a mezi sourozenci. To neplatí v případě náhradního mateřství.“ Občanský zákoník tímto reaguje na situaci před jeho účinností, kdy podle judikatury¹⁰⁶ nemohlo dojít k osvojení mezi osobami blízkého příbuzenského vztahu.¹⁰⁷ Stanovuje tedy výjimku z tohoto pravidla pro náhradní mateřství. Důvodová zpráva k občanskému zákoníku objasňuje právní úpravu náhradního mateřství zakotvenou v § 804 občanského zákoníku tak, že vztahy mezi genetickou matkou a dítětem počatým a narozeným z náhradního mateřství mohou být upraveny cestou osvojení. Dosavadní zkušenosti navíc svědčí o tom, že o náhradní mateřství je největší zájem mezi ženami, které jsou navzájem příbuzné.¹⁰⁸ Zákodárce měl při přijetí občanského zákoníku za to, že případů náhradního mateřství probíhá několik do roka a zpravidla se odehrávají v rámci úzkých příbuzenských vztahů, další právní úpravu náhradního mateřství tedy nepovažoval za nezbytnou.

3.2 Problematické aspekty náhradního mateřství

Vzhledem k tomu, že náhradní mateřství není v České republice právně upraveno a navíc se jedná o proces trvající několik měsíců, může během něho nastat několik problematických situací.

3.2.1 Smlouva o surogačním mateřství

Je otázkou, jakým způsobem upravit práva a povinnosti mezi objednatelským párem, podstupujícím léčbu neplodnosti, a náhradní matkou. Mohou uzavřít tzv. smlouvu o surogačním mateřství, jejímž obsahem bude úprava práv a povinností

¹⁰⁶ Rozhodnutí Nejvyššího soudu České republiky ze dne 7. 12. 2006, sp. zn. 30 Cdo 2787/2005.

¹⁰⁷ Dle výše uvedeného rozhodnutí „*Má-li být osvojením založen takový vztah mezi osvojitelem a osvojencem, jaký je mezi rodiči a dětmi, nemohou být uvedené osoby v takovém příbuzenském poměru, který by byl v rozporu se vztahem založeným osvojením.*“

¹⁰⁸ ELIÁŠ, Karel. *Nový občanský zákoník s aktualizovanou důvodovou zprávou a rejstříkem*. 1. vyd. Ostrava: Sagit, 2012 str. 350. ISBN 978-80-7208-922-2.

spojených s donošením, porodem a předáním dítěte. Obecně český právní řád v souladu se zásadou autonomie vůle nebrání stranám uzavřít inominátní smlouvu, kterou smlouva o surogačním mateřství je.¹⁰⁹ Na každou smlouvu se však aplikují obecná ustanovení občanského zákoníku o neplatnosti právního jednání. Podle § 580 občanského zákoníku je neplatné právní jednání, které se přičí dobrým mravům, jakož i právní jednání, které odporuje zákonu, pokud to smysl a účel zákona vyžaduje. Takové právní jednání je absolutně neplatné, tedy soud k neplatnosti přihlédne i bez návrhu stran.¹¹⁰ Předmět této smlouvy tedy může být vymezen pouze obecně jako závazek stran podílet se na léčbě neplodnosti pomocí prostředků asistované reprodukce.¹¹¹ V jiném případě bude smlouva podle českého právního řádu neplatná, a to bez ohledu na to, zda byla uzavřena ústně, či písemně. Neplatnost může být způsobena především tím, že náhradní mateřství podstoupí žena za úplatu, nebo tím, že na základě smlouvy o surogačním mateřství budou chtít smluvní strany převést rodičovskou odpovědnost.

3.2.2 Náhradní mateřství za úplatu

Úplatné náhradní mateřství je v rozporu s českým právním řádem v několika bodech. Dle čl. 21 Úmluvy o lidských právech a biomedicíně¹¹² nesmí být lidské tělo nebo jeho části zdrojem finančního prospěchu. O náhradním mateřství tedy nelze uvažovat jako o pronájmu dělohy.¹¹³ Úplatné náhradní mateřství má

¹⁰⁹ ŠÍNOVÁ, Renáta, Ondřej ŠMÍD a Marek JURÁŠ. *Aktuální problémy rodinněprávní regulace: rodičovství, výchova a výživa nezletilého*. Praha: Leges, 2013, str. 115. ISBN 978-80-87576-74-8.

¹¹⁰ Ustanovení § 588 občanského zákoníku.

¹¹¹ ŠÍNOVÁ, Renáta, Ondřej ŠMÍD a Marek JURÁŠ. *Aktuální problémy rodinněprávní regulace: rodičovství, výchova a výživa nezletilého*. Praha: Leges, 2013, str. 116. ISBN 978-80-87576-74-8.

¹¹² Sdělení Ministerstva zahraničních věcí č. 96/2001 Sb. m. s., o přijetí Úmluvy na ochranu lidských práv a důstojnosti lidské bytosti v souvislosti s aplikací biologie a medicíny (v textu jen jako „Úmluva o lidských právech a biomedicíně“).

¹¹³ MITLÖHNER, Miroslav a Olga SOVOVÁ. *Právní problematika umělé lidské reprodukce*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2015, str. 28. ISBN 978-80-7435-565-3.

i trestněprávní důsledky. V případě úplatného mateřství totiž okamžikem předání dítěte dochází k naplnění skutkové podstaty trestného činu *svěření dítěte do moci jiného* podle § 169 trestního zákoníku¹¹⁴, když se vlastně jedná o svěření dítěte do moci jiného za účelem adopce a za odměnu. Přitom trestní stíhání nehrozí pouze náhradní matce. Z pohledu trestního zákoníku je objednatelský pár návodcem, který v náhradní matce vzbudil rozhodnutí spáchat trestný čin, když ženě dal nabídku k realizaci náhradního mateřství.¹¹⁵ Na druhou stranu je nutno poznamenat, že v České republice není znám případ trestního stíhání náhradní matky za trestný čin svěření dítěte do moci jiného.¹¹⁶

Podmínka bezplatnosti není porušena, pokud neplodný pár uhradí náhradní matce náklady vzniklé s těhotenstvím. To znamená náklady související s asistovanou reprodukcí, se zdravotní péčí během těhotenství, s životosprávou, jídlem, pitím, cvičením, šacením, cestováním, případně i kompenzací ušlého zisku z důvodu pracovní neschopnosti způsobené těhotenstvím a porodem.

Přesto v praxi k úplatnému náhradnímu mateřství dochází. Podle dokumentu české televize *Duši neprodám* je odměna pro náhradní matku běžnou praxí a pohybuje se kolem tří set tisíc korun českých.¹¹⁷ Laická veřejnost se také domnívá, že náhradní mateřství by mělo náhradní matce přinést určitou finanční kompenzaci. Pro zajímavost uvádím výsledek výzkumu týkajícího se náhradního mateřství v České republice provedeného Ústavem sociální práce Univerzity Hradec Králové v roce 2014. Na otázku, zda náhradní matce náleží finanční odměna, odpovědělo téměř 70 % respondentů kladně. Do odměny respondenti zahrnovali již výše uvedené náklady, které náhradní matce vznikly s těhotenstvím, ale také možnosti zdravotních komplikací spojených s těhotenstvím, porodem a situací po porodu a především zátěží na psychiku ženy spojenou se vzdáním se

¹¹⁴ Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník (v textu jen jako „trestní zákoník“).

¹¹⁵ MITLÖHNER, Miroslav a Olga SOVOVÁ. *Právní problematika umělé lidské reprodukce*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2015, str. 30. ISBN 978-80-7435-565-3.

¹¹⁶ *Ibid.*, str. 31.

¹¹⁷ TOMANOVÁ, Eva. *Duši neprodám*. In: *Česká televize* [online]. Praha, 2013 [cit. 2016-11-23]. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/porady/10656265220-dusi-neprodam/21356226482/>.

nároků na dítě. Přitom téměř polovina respondentů uvedla, že by jí měla náležet odměna do 100 tisíc korun, téměř 30 % uvedlo odměnu do 200 tisíc korun a zbytek respondentů uvedl částku přesahující 200 tisíc korun.¹¹⁸

3.2.3 Určení rodičovství

I v případě sepsané smlouvy o surogačním mateřství stále platí kogentní ustanovení § 775 občanského zákoníku. Náhradní matka se rodičovství nemůže vzdát ani ho na nikoho převést. Je čistě na jejím rozhodnutí, jestli po porodu dítěte udělí souhlas k jeho adopci. Na základě smlouvy o surogačním mateřství nevzniká žádný nárok na vydání dítěte ani nevzniká rodičovství či jakékoliv právo směrem k dítěti.¹¹⁹ V případě, že by náhradní matka souhlas k adopci neudělila, nemá objednatelský pár žádné možnosti, jak se dítěte domoci. Jakákoliv žaloba u soudu by byla nepřijatelná. Je těžké si představit, že náhradní matka by souhlas k adopci neudělila a chtěla by vychovávat dítě, které geneticky není její a jehož otcem je oficiálně muž žijící s jinou bezdětnou ženou. Samozřejmě nelze zpochybňovat, jak náročné je se po porodu dítěte vzdát.

Na druhou stranu ani náhradní matka nemá záruku, že objednatelský pár dítě adoptuje. Jak už jsem uvedla, náhradní mateřství je dlouhodobý proces, při kterém může dojít ke změnám ve vztahu partnerů. Mohou se rozejít, mohou dokonce v důsledku nějaké nehody zemřít. Náhradní matka, která dítě porodila, zůstane jeho matkou. Najednou se sama bude muset starat o dítě, které není geneticky její a se kterým „nepočítala“. V případě, že náhradní matka je blízká rodinná příbuzná, pravděpodobně si dítě v péči ponechá. Pokud by se jednalo o děti přirozeně počaté, při ztrátě rodičů si je do péče také nejčastěji berou prarodiče či sourozenci rodičů. Další problém může nastat, když se dítě narodí postižené a objednatelský pár ho nebude chtít přijmout. Pokud si ani náhradní matka k takovému dítěti nevytvoří citové pouto, může se stát, že bude umístěno do

¹¹⁸ *Ibid.*, str. 60–61.

¹¹⁹ ŠÍNOVÁ, Renáta, Ondřej ŠMÍD a Marek JURÁŠ. *Aktuální problémy rodinněprávní regulace: rodičovství, výchova a výživa nezletilého*. Praha: Leges, 2013, str. 115. ISBN 978-80-87576-74-8.

ústavní péče.¹²⁰ Pokud již během těhotenství vyjde najevo, že dítě trpí závažnou vrozenou vadou, je otázkou, zda má náhradní matka právo sama rozhodnout o interrupci.¹²¹ Podle českého právního řádu je toto rozhodnutí právě a jedině na matce dítěte, která ho nosí. Na práva či zájmy objednatelského páru se nebere ohled.

V případě, že celý proces náhradního mateřství proběhne v pořádku, může nastat ještě jedna komplikace. V předcházející kapitole jsem popsala postup určování rodičovství k dítěti narozenému z náhradního mateřství. V ideálním případě je náhradní matkou žena svobodná a objednatelským párem jsou manželé. Pokud je však situace jiná, musí na to reagovat i postup při určování rodičovství dítěte. V případě, že je náhradní matka vdaná, musí nejdříve dojít k popření otcovství jejím manželem a následně k určení otcovství mužem z objednatelského páru. Až poté je možné osvojení. Pokud objednatelským párem nejsou manželé, může nastat problém u osvojení dítěte. Podle § 800 občanského zákoníku se osvojiteli mohou stát manželé nebo jeden z manželů. Pouze výjimečně si může dítě osvojit i jiná osoba. Podle staré právní úpravy v zákoně o rodině v § 66 bylo osvojení jinými osobami než manželi dokonce zcela vyloučeno.¹²² Nesezdaný pár tak může při náhradním mateřství narazit na problém, kdy osvojení neschválí soud. Párům, které podstupují léčbu neplodnosti formou náhradního mateřství je tedy více než vhodné doporučit, aby žili v manželském svazku.

3.3 Náhradní mateřství ve Velké Británii

Právní úpravu náhradního mateřství řeší státy různě. Některé státy náhradní mateřství povolují a výslovně upravují, například Florida či Texas ve Spojených

¹²⁰ MITLÖHNER, Miroslav a Olga SOVOVÁ. *Právní problematika umělé lidské reprodukce*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2015, str. 29. ISBN 978-80-7435-565-3.

¹²¹ KODRIKOVÁ, Zuzana. Matka vždycky jistá? *Právo a rodina*. 10/2006, str. 13. ISSN 1212-866X.

¹²² ŠÍNOVÁ, Renáta, Ondřej ŠMÍD a Marek JURÁŠ. *Aktuální problémy rodinněprávní regulace: rodičovství, výchova a výživa nezletilého*. Praha: Leges, 2013, str. 111. ISBN 978-80-87576-74-8.

státech amerických¹²³, jiné země náhradní mateřství výslovně zakazují, například Německo či Francie.¹²⁴ Na Slovensku je náhradní mateřství běžným medicínským postupem, ale jakákoliv smlouva odporující kogentnímu ustanovení určení mateřství je neplatná.¹²⁵ Inspirací budoucí potenciální české právní úpravě náhradního mateřství může být právní úprava ve Velké Británii.

Právní úprava náhradního mateřství ve Velké Británii vychází ze zákona o lidském oplodnění a embryologii (Human Fertilisation and Embryology Act)¹²⁶ z roku 1990, upravujícího celou oblast asistované reprodukce, a ze speciálního zákona o náhradním mateřství (Surrogacy Arrangements Act)¹²⁷ z roku 1985. Podrobné rozpracování náhradního mateřství je obsaženo v prováděcí směrnici k SA Act (The Code of Practice) vydané Úřadem pro lidské oplodňování a embryologii (Human Fertilisation and Embryology Authority).¹²⁸ HFEA dohlíží na činnost center zabývajících se asistovanou reprodukcí, uděluje oprávnění k výkonu asistované reprodukce a vydává směrnice, kterými se centra musí při své činnosti řídit.¹²⁹

Náhradní mateřství ve Velké Británii je postaveno na podobných principech jako v České republice. Je vyloučeno komerční náhradní mateřství, přičemž podle SA Act je náhradní mateřství komerční, pokud je třetí straně placeno za zprostředkování. S tímto souvisí i zákaz podávání inzerátu, že někdo hledá náhradní matku nebo je ochoten jí být. Na druhou stranu, hrazení nákladů

¹²³ STARÁ, Ivana. Právní a etická otázka pronájmu dělohy. *Právo a rodina*. 4/2010, str. 21. ISSN 1212-866X.

¹²⁴ *Ibid.*

¹²⁵ Ustanovení § 82 zákona č. 36/2005 Z. z., zákona o rodině.

¹²⁶ Dále v textu jen jako „HFE Act“.

¹²⁷ Dále v textu jen jako „SA Act“.

¹²⁸ Human Fertilisation and Embryology Authority (dále v textu jen jako „HFEA“).

¹²⁹ KALVACH, Mariana. Zamyšlení nad problematikou náhradního mateřství. *Zdravotnictví a právo*. 7–8/2009, str. 16. ISSN 1211-6432.

náhradní matce, které jí vznikly v souvislosti s těhotenstvím, je v souladu se zákonem.¹³⁰

Určení mateřství u dítěte, které bylo počato z asistované reprodukce, je zakotveno v § 27 HFE Act. Podle § 27 odst. 1 HFE Act se za matku dítěte považuje žena, která dítě nosí nebo nosila jako výsledek umístění embrya či vajíčka a spermatu do své dělohy. Na rozdíl od české právní úpravy tak mateřství ve Velké Británii není založeno na faktu porodu, ale již na faktu těhotenství.¹³¹ Odstavec druhý tohoto ustanovení však použití prvního odstavce vylučuje, je-li dítě nošeno za účelem jeho adopce jako dítě, které není dítětem ženy, která ho nosí. Tímto ustanovením je umožněn odlišný postup určení mateřství právě v případě náhradního mateřství, čímž se právní úprava ve Velké Británii zcela odlišuje od právní úpravy v České republice.

Dalším rozdílem mezi právní úpravou v České republice a ve Velké Británii je postup, jakým se biologičtí rodiče dítěte stanou rodiči i podle práva. Zatímco v České republice musí podstoupit celý proces osvojení, který je samozřejmě složitý a časově náročný, protože v první řadě slouží k přijetí cizího dítěte za vlastní, ve Velké Británii je tento proces pro náhradní mateřství speciálně upraven, a i když je založen na obdobném principu jako osvojení, je uzpůsoben situaci, které slouží, a bývá zpravidla mnohem jednodušší. Tento proces je zakotven v § 30 HFE Act. Soud vydá rozhodnutí¹³², aby se na dítě hledělo jako na dítě manželského páru, pokud bylo nošeno ženou odlišnou od manželky v důsledku jejího umělého oplodnění a k oplodnění byly použity zárodečné buňky manžela, manželky nebo jich obou.¹³³ Tedy pro umělé oplodnění k náhradnímu

¹³⁰ LOWE, N. V. a Gillian DOUGLAS. *Bromley's family law*. 10th ed. Oxford: Oxford University Press, 2007, str. 318. ISBN 978-0-406-95951-5.

¹³¹ FRINTA, Ondřej. Pojetí rodičovství a mateřství v britském právu. *Milníky práva v stredo európskom priestore 2009*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2009, str. 188. ISBN 978-80-7160-295-8.

¹³² HFE Act používá termín „order“. V doslovném českém překladu tedy soud vydává příkaz.

¹³³ LOWE, N. V. a Gillian DOUGLAS. *Bromley's family law*. 10th ed. Oxford: Oxford University Press, 2007, str. 315. ISBN 978-0-406-95951-5.

mateřství musí být použity zárodečné buňky alespoň jednoho partnera z manželského páru. Pro vydání takového rozhodnutí musí být splněny další podmínky, které jsou zakotveny v § 30 odstavcích 2 až 7. Jak již z uvedeného textu vyplývá, náhradní mateřství ve Velké Británii mohou podstoupit pouze manželské páry. V době vydání rozhodnutí musí být oběma alespoň 18 let. Zároveň alespoň jeden z nich musí mít trvalé bydliště ve Velké Británii. Žádost o vydání tohoto rozhodnutí musí být manželským párem podána do 6 měsíců ode dne narození dítěte. V době podání žádosti a vydání rozhodnutí musí mít dítě společný domov s manželským párem.

Soud především zkoumá, zda náhradní matka udělila souhlas s vydáním tohoto rozhodnutí a zda smlouva o surogačním mateřství nebyla komerční.¹³⁴ Souhlas nesmí být dán dříve než 6 týdnů po porodu dítěte. Omezení doby pro udělení souhlasu s „osvojením“ dítěte je pro náhradní matku stejné v České republice i Velké Británii. Vyplývá z vlivu hormonů na psychický stav ženy po porodu. Zákonodárce se snaží zajistit, aby žena, která souhlas udělila, byla v takovém psychickém stavu, kdy chápe důsledky udělení souhlasu. V případě, že náhradní matka souhlas neudělí, není možné rozhodnutí vydat a svěřit dítě do péče manželů – objednatelského páru. Souhlas náhradní matky není vynutitelný. Na druhou stranu ani manželé – objednatelský pár – nemohou být nuceni podat žádost o vydání rozhodnutí o svěřeni dítěte do své péče.¹³⁵ Smlouva o surogačním mateřství není soudem vynutitelná, celé náhradní mateřství je postaveno na dobrovolnosti všech zúčastněných stran. Soud pouze vydává rozhodnutí, kterým tyto souhlasy potvrzuje.

Právní úprava náhradního mateřství ve Velké Británii zachovává konzervativní přístup k náhradnímu mateřství a asistované reprodukci vůbec, zároveň však legální cestou neplodným párům umožňuje mít vlastního potomka. Představuje tak zlatou střední cestu mezi stavem, kdy právní řád náhradní

¹³⁴ KALVACH, Mariana. Zamyšlení nad problematikou náhradního mateřství. *Zdravotnictví a právo*. 7–8/2009, str. 16. ISSN 1211-6432.

¹³⁵ FRYŠTENSKÁ, Marcela. Otazníky okolo asistované reprodukce. *Právo a rodina*. 3/2004, str. 15. ISSN 1212-866X.

mateřství jako takové vůbec neupravuje, jako například u nás v České republice, a stavem, kdy je zcela dovoleno i komerční náhradní mateřství.¹³⁶

¹³⁶ KALVACH, Mariana. Zamyšlení nad problematikou náhradního mateřství. *Zdravotnictví a právo*. 7–8/2009, str. 16. ISSN 1211-6432.

4 Utajené porody

Při utajeném porodu je totožnost matky známa, ale je utajena. Na rozdíl od anonymního porodu, kdy matka vůbec není známa, protože dítě je matkou někde odloženo nebo zanecháno ve zdravotnickém zařízení po porodu matky, která, jak se později ukáže, rodila na falešné doklady.¹³⁷

4.1 Utajené porody v České republice

Utajené porody byly do českého právního řádu zakotveny zákonem č. 422/2004 Sb.¹³⁸ Návrh zákona č. 422/2004 Sb. byl podán skupinou poslanců z KDU-ČSL.¹³⁹ Z důvodové zprávy k tomuto zákonu vyplývá, že jeho záměrem mělo být snížení počtu umělých potratů, zamezení vraždám novorozeného dítěte matkou a případům opuštění dítěte.¹⁴⁰ Jak již název zákona, upravujícího utajené porody, napovídal, utajené porody se do českého právního řádu dostaly novelizací relevantních právních předpisů. Jádrem právní úpravy bylo ustanovení § 67b odst. 20 zákona o péči o zdraví lidu. Tento zákon byl zrušen v roce 2012, když byly přijaty nové právní předpisy týkající se zdravotnického práva. Těžištěm současné právní úpravy utajených porodů je tedy zákon o zdravotních službách¹⁴¹, konkrétně ustanovení § 37 a § 56 tohoto zákona.

¹³⁷ HRUŠÁKOVÁ, Milana a Zdeňka KRÁLÍČKOVÁ. Anonymní a utajené mateřství v České republice - utopie nebo realita? *Právní rozhledy*. 2/2005, str. 54. ISSN 1210-6410.

¹³⁸ Zákon č. 422/2004 Sb., kterým se mění zákon č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů, a zákon č. 48/1997 Sb., o veřejném zdravotním pojištění, ve znění pozdějších předpisů (v textu jen jako „zákon č. 422/2004 Sb.).

¹³⁹ HRABÁK, Jan. Utajený porod jako nový institut zdravotnického práva. *Zdravotnictví a právo*. 2004, str. 12. ISSN 1211-6432.

¹⁴⁰ HRUŠÁKOVÁ, Milana. *Občanský zákoník: komentář*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2014, str. 512. ISBN 978-80-7400-503-9.

¹⁴¹ Zákon č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách a podmínkách jejich poskytování (v textu jen jako „zákon o zdravotních službách“).

Ustanovení § 37 zákona o zdravotních službách stanoví, že na porod s utajením své osoby má právo žena, která má trvalý pobyt na území České republiky a jejímuž manželovi nesvědčí domněnka otcovství. Ze zákona tedy vyplývá, že utajený porod je umožněn pouze ženě svobodné, a v případě, že se jedná o ženu, jejíž manželství zaniklo, ženě, která dítě porodila později než 300. den po zániku manželství, tak aby mohlo být vyloučeno použití domněnky otcovství podle § 776 občanského zákoníku.

Žena, která chce porodit dítě s utajením své totožnosti, předloží poskytovateli zdravotních služeb písemnou žádost o utajení své totožnosti při porodu. Součástí této žádosti je prohlášení ženy, že o dítě nehodlá pečovat.¹⁴²

Žena, která žádá o utajený porod, musí být plně svéprávná. Tato podmínka sice ze zákona přímo nevyplývá, je však zřejmé, že k takto závažnému právnímu jednání je třeba plné svéprávnosti. V tomto případě, nemůže být nesvéprávná matka zastoupena ani svými zákonnými zástupci, neboť se jedná o právní jednání, které má evidentně osobní charakter, a matka ho tak musí učinit osobně.¹⁴³

V průběhu léčby se údaje sloužící k identifikaci ženy, která požádala o utajený porod, uvedou odděleně od zdravotnické dokumentace. Odděleně se uvádí jméno a příjmení, datum narození, písemná žádost o utajení porodu a datum porodu.¹⁴⁴ Po ukončení hospitalizace doplní poskytovatel zdravotních služeb zdravotnickou dokumentaci o tyto údaje, vloží ji do obálky, kterou zapečetí a označí bezpečnostním kódem, jenž je znám i ženě, o jejíž zdravotnickou dokumentaci se jedná. Obálku je možné v budoucnosti otevřít pouze na základě rozhodnutí soudu nebo na žádost ženy, která utajeně porodila.¹⁴⁵ Návrh soudu na otevření takto zapečetěné dokumentace může podat dítě nebo putativní otec, který

¹⁴² HRUŠÁKOVÁ, Milana. *Občanský zákoník: komentář*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2014, str. 513. ISBN 978-80-7400-503-9.

¹⁴³ HRUŠÁKOVÁ, Milana a Zdeňka KRÁLÍČKOVÁ. Anonymní a utajené mateřství v České republice - utopie nebo realita? *Právní rozhledy*. 2/2005, str. 55. ISSN 1210-6410.

¹⁴⁴ Ustanovení § 56 odst. 1 zákona o zdravotních službách.

¹⁴⁵ Ustanovení § 56 odst. 2 zákona o zdravotních službách.

se domáhá určení otcovství.¹⁴⁶ Návrh musí být soudu odůvodněn, přičemž důležitost těchto důvodů posuzuje soud dle svého uvážení.¹⁴⁷ Závažným důvodem pro otevření zdravotnické dokumentace matky je zcela jistě zdravotní stav dítěte vyžadující zjištění zdravotní anamnézy matky. Dalším relevantním důvodem pro otevření zdravotnické dokumentace může být dodatečné určení rodičovství k tomuto dítěti.

Po narození je každé dítě zapsáno do knihy narození. Podle ustanovení § 14 zákona o matrikách¹⁴⁸ se do knihy narození standardně zapisuje jméno a příjmení dítěte, datum narození dítěte, rodné číslo, místo narození a pohlaví dítěte, údaje týkající se rodičů dítěte, datum zápisu a podpis matrikáře. Zákon o matrikách byl zakotvením institutu utajeného porodu do českého právního řádu také změněn, a obsahuje tedy i úpravu pro situace týkající se utajeného porodu. Podle § 14 odst. 2 a § 17 odst. 1 se v případě, že matka dítěte požádala o utajení své osoby v souvislosti s porodem, do knihy narození údaje týkající se rodičů dítěte nezapisují. Zákon o matrikách však neříká nic o tom, že by se do knihy narození nezapisovalo jméno a příjmení dítěte. Pokud by se tam takové údaje měly zapsat, tak podle zákona o matrikách jméno dítěte vybírá matka¹⁴⁹ a příjmení dítěte je totožné s příjmením matky¹⁵⁰. Vzhledem k tomu, že v den porodu je příjmení matky známo, mělo by se zapsat do knihy narození jako příjmení dítěte a dítě ponese příjmení matky, i když její další identifikace je utajena.

Do knihy narození matka dítěte tedy zapsána není. Přesto pro ni platí zákonná domněnka určení mateřství zakotvená v § 775 občanského zákoníku. I přesto, že s žádostí o utajený porod matka prohlašuje, že o dítě nehodlá pečovat, vzniká jí ze zákona rodičovská odpovědnost. Dítě je po porodu umístěno do kojeneckého

¹⁴⁶ HRUŠÁKOVÁ, Milana. *Občanský zákoník: komentář*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2014, str. 513. ISBN 978-80-7400-503-9.

¹⁴⁷ HRUŠÁKOVÁ, Milana a Zdeňka KRÁLÍČKOVÁ. Anonymní a utajené mateřství v České republice - utopie nebo realita? *Právní rozhledy*. 2/2005, str. 55. ISSN 1210-6410.

¹⁴⁸ Zákon č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících zákonů (v textu jen jako „zákon o matrikách“).

¹⁴⁹ Ustanovení § 18 odst. 1 zákona o matrikách.

¹⁵⁰ Ustanovení § 19 odst. 5 zákona o matrikách.

ústavu a pracovníci sociálně-právní ochrany dětí se pokusí najít mu náhradní rodinnou péči. Pokud dítě netrpí závažnou nemocí nebo není jiného etnického původu, lze očekávat, že bude relativně brzy osvojeno a dostane se mu rodinné péče, byť se nebude jednat o jeho biologické rodiče. Osvojením tak právní vztah mezi biologickou matkou a dítětem definitivně zaniká.¹⁵¹ Pokud se však dítě osvojit nepodaří, zůstává jeho biologická matka matkou právní po celý jeho život.

4.2 Problematické aspekty utajených porodů

Právní úprava utajených porodů vznikla v České republice návrhem skupiny poslanců. Nebyla tedy před přijetím podrobena diskuzi odborné ani široké veřejnosti. Tento způsob přijetí byl jedním z důvodů vzniku mnoha sporných otázek, které utajené porody vzbuzují.

4.2.1 Rozpor s právním řádem

V první řadě můžeme v právní úpravě utajených porodů nalézt rozpor s určitými částmi právního řádu České republiky. Již v předchozích kapitolách jsem zmiňovala Úmluvu o právech dítěte, která je podle čl. 10 Ústavy ČR součástí právního řádu České republiky. Podle čl. 7 Úmluvy o právech dítěte má každé dítě právo na jméno, státní příslušnost, a pokud je to možné, právo znát své rodiče a právo na jejich péči. Zejména právo znát své rodiče je institutem utajených porodů znemožněno. Dítě o svých biologických rodičích nemá žádné informace, nezná jejich původ ani zdravotní stav, který pro něj může být velmi důležitý. Dalším sporným bodem je ustanovení čl. 32 odst. 3 Listiny základních práv a svobod, podle kterého mají děti narozené v manželství i mimo něj stejná práva. Stejná práva, resp. postavení, pro děti manželské a nemanželské však v případě utajených porodů dodržena nejsou. Utajený porod je totiž umožněn pouze matce,

¹⁵¹ HRUŠÁKOVÁ, Milana a Zdeňka KRÁLÍČKOVÁ. Anonymní a utajené mateřství v České republice - utopie nebo realita? *Právní rozhledy*. 2/2005, str. 55. ISSN 1210-6410.

kteřá není vdaná. Děti narozené mimo manželství jsou tedy častěji vystaveny riziku, že nebudou znát své genetické rodiče.

4.2.2 Postavení otce dítěte

Další spornou otázkou je, jaká práva má otec dítěte narozeného utajeným porodem. Určení otcovství je závislé na určení matrikového mateřství.¹⁵² Pokud matrikové mateřství nebylo určeno, jedinou cestou, jak určit otcovství, je na základě žaloby na určení otcovství soudem. Je možné, že otec dítěte by měl o dítě zájem, ale těhotenství ženy mu bylo utajeno. Tímto jsou mu upřena veškerá práva otce a může se stát, že se o svém dítěti nikdy nedozví nebo se o něm dozví v okamžiku, kdy již dítě bude osvojeno, a osvojení nebude možné zrušit.

4.2.3 Úhrada péče za utajený porod

V neposlední řadě je dobré zmínit i aspekt toho, zda je utajený porod skutečně tajný. Zdravotní péče, která je ženě v souvislosti s utajeným porodem poskytována, je hrazena z veřejného zdravotního pojištění. Žena tedy musí sdělit zdravotnickému zařízení své registrační číslo pojištěnce. Registrační číslo pojištěnce je přítom u většiny občanů České republiky shodné s rodným číslem.¹⁵³ V době, kdy žena podstupuje zdravotní péči související s utajeným porodem, je její registrační číslo součástí zdravotní dokumentace, nikoliv utajených údajů. Navíc počítačové nemocniční systémy fungují tak, že k zadanému číslu pojištěnce automaticky přiřazují jeho jméno a příjmení a dokonce i adresu bydliště.¹⁵⁴ Aby byla zvýšena ochrana utajení identity ženy podstupující utajený porod, je její zdravotnická dokumentace po skončení hospitalizace převedena z elektronické podoby do listinné a současně je elektronická podoba zdravotnické dokumentace

¹⁵² *Ibid*, str. 56.

¹⁵³ KODRIKOVÁ, Zuzana. „Anonymní“ porody – jsou skutečně utajené? *Právo a rodina*. 6/2005, str. 18-19. ISSN 1212-866X.

¹⁵⁴ *Ibid*, str. 19.

odstraněna z informačního systému.¹⁵⁵ Navíc je samozřejmě veškerý zdravotnický personál vázán povinností mlčenlivosti v souvislosti s výkonem svého povolání. Pokud by však žena nechtěla sdělit své registrační číslo pojištěnce právě z důvodu obavy z odhalení své totožnosti, musela by sama uhradit náklady spojené s porodem a péčí o novorozence.¹⁵⁶ Tento postup by však byl v rozporu s účelem institutu utajeného porodu, který má sloužit ženám v těžké životní situaci, které určitě nemají dostatek finančních prostředků.

4.2.4 Střet zájmů matky a dítěte

Problémy spojené s právní úpravou utajených porodů vznikají především kvůli střetu zájmů matky a dítěte. Zatímco zájmem matky je mnohdy utajení těhotenství, porodu a své totožnosti, zájmem dítěte je znát svůj původ a žít v péči své matky, resp. rodičů.¹⁵⁷ Záměrem právní úpravy utajených porodů je záchrana právě narozeného lidského života. Je nezpochybnitelné, že právo na život je hodno vysoké ochrany, kromě tohoto práva je však třeba respektovat i další základní práva. Navíc je zřejmé, že sebelepší právní úprava ochrany či pomoci matkám v nouzi nezajistí snížení počtu vražd novorozeneckého dítěte matkou, neboť se jedná ve většině případů o patologické chování matek, které nebudou schopny dostavit se k porodu do zdravotnického zařízení a požádat o utajení totožnosti.¹⁵⁸

4.3 Utajené porody ve Francii

Ve Francii mají utajené porody dlouhou tradici a historii. Již v první polovině 17. století se u klášterů, nemocnic a nalezců objevovaly speciální otáčivé jesle, tzv. tour d'abandon, které umožňovaly ženám odložit dítě anonymně, ale zároveň

¹⁵⁵ Ustanovení § 56 odst. 3 zákona o zdravotních službách.

¹⁵⁶ *Ibid.*

¹⁵⁷ HRUŠÁKOVÁ, Milana a Zdeňka KRÁLÍČKOVÁ. Anonymní a utajené mateřství v České republice - utopie nebo realita? *Právní rozhledy*. 2/2005, str. 57. ISSN 1210-6410.

¹⁵⁸ *Ibid.*, str. 54.

tak, aby nebylo ohroženo na životě či zdraví. Princip *tour d'abandon* byl jednoduchý. Žena položila dítě do jeslí, zazvonila na zvonec a někdo z druhé strany přišel, otočil jeslemi a dítě přijal.¹⁵⁹ V roce 1638 pak byl založen první oficiální ústav Nalezené děti¹⁶⁰, který bojoval proti vraždám novorozeňat, potratům a odkládání dětí na místech životu nebezpečných. Státní mocí byly utajené porody ve Francii poprvé regulovány v roce 1793, kdy na základě prohlášení Konventu vznikala zařízení, kam žena mohla přijít a dítě zanechat v péči pracovníků bez udání své totožnosti.¹⁶¹ V roce 1941 byl přijat Legislativní výnos o ochraně porodů, který je platný dodnes.¹⁶² Právní úprava utajených porodů je dále zakotvena v občanském zákoníku¹⁶³ a v kodexu Rodiny a sociální pomoci¹⁶⁴. Princip utajených porodů ve Francii funguje tak, že žena přijde porodit do zdravotnického zařízení a požádá, aby její identita byla držena v tajnosti. Ve veškeré zdravotnické dokumentaci je žena označena písmenem X bez udání údajů vedoucích k její identifikaci. Žena musí být zdravotnickým zařízením informována o právních důsledcích svého rozhodnutí, zejména o tom, že upře dítěti právo znát svůj genetický původ. Je jí doporučeno, aby zanechala informace o svém zdravotním stavu, případně o zdravotním stavu otce dítěte, pokud je jí znám. Sdělení těchto údajů je pouze na dobrovolnosti ženy a nemůže k tomu být nucena. Matce dítěte je dána dvouměsíční lhůta pro případ, že by změnila názor a rozhodla se účinky anonymního porodu zvrátit. Po jejím marném uplynutí může být dítě předáno k adopci.¹⁶⁵

¹⁵⁹ ELISCHER, David. Porod na zapřenou ve Francii: oblíbený přestože kontroverzní: několik poznámek k anonymním porodům a právu znát svůj původ. In RADVANOVÁ, Senta. *Náhradní rodinná péče - představy a skutečnost*. Kolokvium II. Beroun, 2009, str. 13. ISBN 978-80-87146-25-5.

¹⁶⁰ *Ibid.*

¹⁶¹ *Ibid.*

¹⁶² FLÍDROVÁ, Adéla. Anonymní porod? *Jurisprudence*. 4/2004, str. 10. ISSN 1802-3843.

¹⁶³ Code civil.

¹⁶⁴ Code de l'action sociale et des familles.

¹⁶⁵ ELISCHER, David. Porod na zapřenou ve Francii: oblíbený přestože kontroverzní: několik poznámek k anonymním porodům a právu znát svůj původ. In RADVANOVÁ, Senta. *Náhradní*

Ve Francii je určení mateřství založeno na odlišném principu než v České republice. Mateřství nevzniká pouze faktem porodu ze zákona, jako u nás, ale až na základě uznání mateřství ženy, která dítě porodila.¹⁶⁶ Pokud tedy žena před porodem požádá, aby její identita byla držena v tajnosti, nebude určena jako matka dítěte. Každá následná žaloba na určení mateřství za existence utajeného porodu bude soudem pro nepřipustnost odmítnuta.¹⁶⁷

Další možností utajení identity rodičů ve Francii je vymazat údaje z rodného listu, které do něj již byly zapsány. Uvedený původ dítěte je anulován a je mu vydán fiktivní rodný list, ve kterém je odstraněna jakákoliv identifikace rodičů. Toto zpětné utajení identity je možné pouze u dětí mladších jednoho roku.¹⁶⁸

Ve Francii jsou utajené porody tradičním institutem. V posledních letech je však celosvětově kladen velký důraz na dodržování základních práv jednotlivců. Utajené porody se tak často dostávají do konfliktu s právem dítěte znát svůj genetický původ. Aby byla takto narozeným dětem dána alespoň možnost poznat svůj genetický původ, byla v roce 2002 zřízena Národní rada pro přístup k údajům o osobním původu.¹⁶⁹ Na Národní radu se mohou obrátit zletilé děti, které chtějí najít své biologické rodiče. Tato možnost je dána i dostatečně intelektuálně vyspělým nezletilým dětem, pokud s tím souhlasí jejich zákonní zástupci.¹⁷⁰ Mohou se na ni obrátit i biologické matky, které chtějí po letech najít své dítě. Národní rada z dostupných informací vypátrá hledanou stranu a informuje ji

rodinná péče - představy a skutečnost. Kolokvium II. Beroun, 2009, str. 13. ISBN 978-80-87146-25-5.

¹⁶⁶ HRUŠÁKOVÁ, Milana a Zdeňka KRÁLÍČKOVÁ. Anonymní a utajené mateřství v České republice - utopie nebo realita? *Právní rozhledy*. 2/2005, str. 53. ISSN 1210-6410.

¹⁶⁷ BÉNABENT, Alain. *Droit civil: la famille*. 10e éd. a jour au 25 janvier 2001. Paris: Litec, 2001, str. 385. ISBN 2-7111-3277-3.

¹⁶⁸ FLÍDROVÁ, Adéla. Anonymní porod? *Jurisprudence*. 4/2004, str. 11. ISSN 1802-3843.

¹⁶⁹ ELISCHER, David. Porod na zapřenou ve Francii: oblíbený přestože kontroverzní: několik poznámek k anonymním porodům a právu znát svůj původ. In RADVANOVÁ, Senta. *Náhradní rodinná péče - představy a skutečnost. Kolokvium II. Beroun, 2009, str. 16. ISBN 978-80-87146-25-5.*

¹⁷⁰ *Ibid.*

o tom, že ji potomek, resp. matka, touží najít. Hledaná strana musí s poskytnutím informací o své osobě druhé straně souhlasit, jinak k němu nedojde.¹⁷¹

Úprava utajených porodů ve Francii je v mnohém specifická. Je umožněna tím, že určení mateřství není ve Francii postaveno na starořímské zásadě *mater semper certa est*. Stěží bychom si dovedli představit takovou právní úpravu utajených porodů v našich právních podmínkách. Muselo by dojít ke změně celé koncepce určování mateřství, resp. otcovství.

¹⁷¹ FLÍDROVÁ, Adéla. Anonymní porod? *Jurisprudence*. 4/2004, str. 11. ISSN 1802-3843.

5 Anonymní porody

Při anonymním porodu není totožnost matky vůbec známa. Právní řády zpravidla zcela anonymizované porody neumožňují. V praxi však fungují zařízení, tzv. babyboxy, do kterých může žena odložit dítě bez udání totožnosti své i totožnosti dítěte.

5.1 Babyboxy v České republice

V současnosti je v České republice 70 babyboxů. První babybox v České republice byl zprovozněn 1. 6. 2005 V GynCentru Hloubětín v Praze. Zpočátku byly babyboxy otevírány zřídka, největší rozmach přišel v letech 2008 a 2009, kdy bylo v České republice otevřeno dohromady 24 babyboxů. Aktuálně se babyboxy nachází v každém kraji naší země.¹⁷²

Babyboxy v České republice provozuje Nadační fond pro odložené děti STATIM, v jehož čele stojí velký zastánce a propagátor babyboxů Ludvík Hess.¹⁷³

5.2 Problematické aspekty babyboxů

Babyboxy vzbuzují divoké diskuze mezi svými zastánci a odpůrci. Zastánci babyboxů poukazují na záchranu nového života, zatímco odpůrci tvrdí, že babyboxy upírají dětem v nich nalezených práva na to znát svůj původ, práva na své rodiče a svoji přirozenou rodinu. Odpůrci babyboxů je považují za způsob,

¹⁷² Statistiky. *Babybox* [online]. Praha: Babybox, ©2010 [cit. 2016-11-26]. Dostupné z: <http://www.babybox.cz/?p=statistiky>.

¹⁷³ Fond. *Babybox* [online]. Praha: Babybox, ©2010 [cit. 2016-11-26]. Dostupné z: <http://www.babybox.cz/?p=fond>

kterým matky mohou rychle, neuváženě a nezodpovědně vyřešit své problémy¹⁷⁴, přičemž práva dítěte jdou zcela stranou.

5.2.1 Oprávnění k provozování babyboxů

Babyboxy jsou považovány za prostředek sloužící k sociálně-právní ochraně dětí. Přitom sociálně-právní ochrana dětí se považuje za věc státu, tedy věc veřejnoprávní.¹⁷⁵ V souladu se zásadou enumerativnosti veřejnoprávních pretenzí zakotvenou v čl. 2 odst. 3 Ústavy a v čl. 2 odst. 2 Listiny základních práv a svobod je při výkonu moci veřejné zakázáno vše, co není výslovně dovoleno.¹⁷⁶ Z toho lze dovodit, že hodlá-li někdo provozovat činnost sloužící k sociálně-právní ochraně dětí, nemůže ji vykonávat podle vlastního uvážení, ale potřebuje oporu v zákoně. Jak jsem již uvedla výše, babyboxy provozuje Nadační fond Statim, tedy soukromý subjekt, který nebyl pověřen výkonem veřejnoprávní moci v oblasti sociálně-právní ochrany dětí. Navíc provozování babyboxů nepatří mezi taxativně vyjmenované činnosti sociálně-právní ochrany dětí podle zákona o sociálně-právní ochraně dětí.^{177,178} Tím, že provoz babyboxů není upraven žádným právním předpisem a zajišťuje ho soukromý subjekt, vlastně dochází k porušování právních předpisů a především zásady enumerativnosti veřejnoprávních pretenzí, zakotvené ústavním pořádkem.

¹⁷⁴ HRUŠÁKOVÁ, Milana. *Občanský zákoník: komentář*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2014, str. 512. ISBN 978-80-7400-503-9.

¹⁷⁵ SCHNEIBERG, František. Babyboxy – pomoc dítěti nebo past? *Zdravotnictví a právo*. 6/2009, str. 6. ISSN 1211-6432.

¹⁷⁶ ZUKLÍNOVÁ, Michaela. Několik poznámek k právním otázkám okolo tzv. baby-schránek. *Právní rozhledy*. 7/2005, str. 250. ISSN 1210-6410.

¹⁷⁷ Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dětí (v textu jen jako „zákon o sociálně-právní ochraně dětí“).

¹⁷⁸ ZUKLÍNOVÁ, Michaela. Několik poznámek k právním otázkám okolo tzv. baby-schránek. *Právní rozhledy*. 7/2005, str. 251. ISSN 1210-6410.

5.2.2 Technické parametry babyboxů

Dalším problematickým aspektem babyboxů, na který upozorňuje jejich odpůrce MUDr. František Schneiberg, předseda Společnosti sociální pediatrie České lékařské společnosti J. E. Purkyně, jsou technické parametry babyboxů. Babybox nemá žádný certifikát jakosti, který by potvrzoval, že je pro dítě bezpečný.¹⁷⁹ Zároveň není vyřešena otázka velikosti schránky. Babyboxy slouží k odložení dítěte i několik měsíců starého, velikost babyboxu pro to však není zcela vyhovující. Několikaměsíční dítě jistě prožívá v babyboxu okamžiky úzkosti.¹⁸⁰ K babyboxům také chybí hygienické parametry, které by objasňovaly, jak provozovatel babyboxu zajistí dezinfekci po jednotlivých dětech či po zneužití babyboxu k odložení něčeho jiného než dítěte.¹⁸¹

5.2.3 Práva dítěte a postavení otce

Otázkou je, jaký právní status má dítě odložené do babyboxu. Ani soukromoprávní ani veřejnoprávní předpisy neznají termín nalezené dítě. Podle zásady zakotvené v § 775 v občanském zákoníku má dítě odložené do babyboxu matku, ač její totožnost není známa. Nelze ani vyloučit, že dítě má i otce, jemuž svědčí některá z domněnek otcovství podle občanského zákoníku.¹⁸² Takový otec však ani nemusí o existenci svého dítěte vědět. Veškerá jeho práva k dítěti jsou mu upřena. Jeho postavení je tedy obdobné jako postavení otce v případě utajeného porodu.

Tím, že totožnost rodičů dítěte vloženého do babyboxu není známa, není vyžadován ani jejich souhlas k osvojení dítěte. Dítě je možné osvojit ihned po

¹⁷⁹ SCHNEIBERG, František. Babyboxy – pomoc dítěti nebo past? *Zdravotnictví a právo*. 6/2009, str. 6. ISSN 1211-6432.

¹⁸⁰ *Ibid.*

¹⁸¹ *Ibid.*

¹⁸² ZUKLÍNOVÁ, Michaela. Několik poznámek k právním otázkám okolo tzv. baby-schránek. *Právní rozhledy*. 7/2005, str. 251. ISSN 1210-6410.

uplynutí všech zákonných lhůt. Právní mocí rozhodnutí o osvojení pak definitivně zaniká právní vztah dítěte s jeho biologickými rodiči.¹⁸³

Podle ustanovení § 17 odst. 2 zákona o matrikách je dítě nalezené v babyboxu nezjištěné totožnosti a zápis údajů do knihy narození o datu a místu narození dítěte je proveden na základě šetření orgánů policie. Je porušeno právo dítěte na registraci a jméno ihned po narození zakotvené v čl. 7 Úmluvy o právech dítěte. Dále je dítěti samozřejmě upřeno právo na to znát své biologické rodiče.

Práva a zájmy dítěte jsou narušena obdobným způsobem jako v případě utajeného porodu, tak jak jsem je detailně popsala v kapitole 4.2. Rozdílem však je to, že zatímco původ dítěte u utajeného porodu je znám a dítě může rozhodnutím soudu tyto informace získat, v případě dítěte vloženého do babyboxu jeho původ znám není, a z toho logicky vyplývá, že dítě nemá žádnou možnost, jak tyto informace získat.

Zjevným účelem babyboxů je zabránit vraždám novorozenců či odložením novorozenců na místech zdraví i životu nebezpečných. Ze statistik Policie České republiky však vyplývají poměrně stabilní údaje o počtu usmrcených novorozenců¹⁸⁴ bez ohledu na vzrůstající počet zřizovaných babyboxů. Důvody jsou obdobné jako v případě utajených porodů. Osoby, které se dopouští takových činů, jednají zkratkovitě, nedokážou v danou chvíli racionálně přemýšlet a je pro ně tedy nemožné odnést dítě do babyboxu, byť by se nacházel pouze o ulici dál.

V babyboxech často končí i děti matek, které o dítě chtějí pečovat, ale protože se nacházejí ve složité životní situaci, raději se rozhodnout dítěte vzdát. Podle statistik babyboxů se právě první dvě odložené děti vrátily ke svým matkám poté, co děti byly odloženy do babyboxu s rodným listem a na základě něho byly matky dohledány. V okamžiku, kdy se těmto matkám dostalo pomoci ze strany orgánů

¹⁸³ ZUKLÍNOVÁ, Michaela. Několik poznámek k právním otázkám okolo tzv. baby-schránek. *Právní rozhledy*. 7/2005, str. 251. ISSN 1210-6410.

¹⁸⁴ SCHNEIBERG, František. Babyboxy – pomoc dítěti nebo past? *Zdravotnictví a právo*. 6/2009, str. 6. ISSN 1211-6432.

sociálně-právní ochrany dětí, byly schopny o své děti pečovat a činí tak dodnes.¹⁸⁵ Dle mého názoru by společnost spíše měla zajistit těmto matkám pomoc odbornou i finanční tak, aby mohly vychovávat své dítě a dítě mohlo být v péči svých biologických rodičů.

Zajímavým faktem také je, že zatímco v zemích západní Evropy, kde mají zařízení fungující na principech babyboxů dlouhou tradici, dochází k jejich postupnému rušení z důvodu nového nazírání na práva dítěte, v zemích bývalého východního bloku se v posledních letech stávají babyboxy fenoménem.¹⁸⁶

Jistě stojí za zamyšlení, zda jsou babyboxy skutečně tou pravou cestou, jak pomoci matkám a jejich dětem v tíživých životních situacích a zda nejsou jiné možnosti takové pomoci, aby děti mohly vyrůstat ve svých biologických rodinách.

¹⁸⁵ SCHNEIBERG, František. Babyboxy – pomoc dítěti nebo past? *Zdravotnictví a právo*. 6/2009, str. 9. ISSN 1211-6432.

¹⁸⁶ HRUŠÁKOVÁ, Milana. *Občanský zákoník: komentář*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2014, str. 512. ISBN 978-80-7400-503-9.

Závěr

Cílem mé diplomové práce bylo nalézt a popsat problematické aspekty určování rodičovství. Detailní popsání této problematiky by bylo mnohem obsáhlejší, než stanovuje rozsah diplomové práce. Doufám tedy, že jsem daný cíl splnila alespoň v základních rysech.

S určováním rodičovství úzce souvisí také zájem dítěte, ke kterému je rodičovství určováno. Podle čl. 3 Úmluvy o právech dítěte musí být zájem dítěte předním hlediskem při jakékoliv činnosti týkající se dětí. Zvláště to platí při určování rodičovství, které zakládá status dítěte a je pro budoucí směřování dítěte stěžejní.

V jednotlivých kapitolách spatřuji problematický aspekt určení rodičovství právě v tom, že není brán dostatečný ohled na zájem a práva dítěte. Především právo dítěte znát svůj genetický původ, zakotvené v čl. 7 Úmluvy o právech dítěte, je mnohdy porušováno. Ve své práci jsem se na toto právo vždy dívala pouze ve vztahu k jednotlivé oblasti určení rodičovství. Na závěr bych ráda mezi sebou porovnala jednotlivé oblasti určení rodičovství ve vztahu k právu dítěte znát svůj genetický původ. Právo dítěte znát svůj genetický původ je porušováno především v oblasti asistované reprodukce za situace, kdy zárodečný materiál pochází od anonymního dárce, při utajeném porodu a při anonymním porodu.

V případě asistované reprodukce se rodiče i dítě mohou dopodrobna seznámit se zdravotní anamnézou anonymního dárce. Zároveň si mohou být jisti, že se jedná o člověka prověřeného centrem asistované reprodukce, který nebude pocházet z rizikových skupin obyvatelstva. Dítě má od narození domov a péči u rodičů, kteří si ho skutečně přáli. Zároveň zpravidla jeden z rodičů bývá i genetickým rodičem dítěte. Pokud na dikci čl. 7 Úmluvy o právech dítěte budeme nahlížet jako na právo dítěte znát své rodiče a mít jejich péči, závěrem může být, že v případě asistované reprodukce k porušení tohoto článku v podstatě vůbec nedochází. Dítě má od narození rodiče i jejich péči, pouze genetický materiál nemusí být jejich. Na druhou stranu má ale genetický materiál vliv jak na fyzický, tak na psychický vývoj dítěte.

U utajených porodů je porušení čl. 7 Úmluvy o právech dítěte mnohem zřetelnější. Dítě sice matku má, ale její totožnost je utajena. Co se týká otce, jeho totožnost vůbec známa není, mnohdy ani samotné matce. Na druhou stranu dítě může využít krajní prostředek a požádat soud, aby údaje vedoucí k totožnosti matky byly odtajněny. Dá se očekávat, že zejména v případě naléhavého zájmu dítěte znát zdravotní anamnézu matky z důvodu svého vlastního zdravotního stavu soud dítěti vyhoví.

Za situace anonymního porodu je porušení čl. 7 Úmluvy o právech dítěte nejzrovnější. Totožnost matky ani otce není vůbec známa a dítě nemá žádné, ani krajní, prostředky, jak se jí dozvědět. Kromě jeho práva znát svůj genetický původ dochází i k porušení práva dítěte na registraci a jméno ihned po narození.

Nejvíce právních a etických problémů i u široké veřejnosti však vzbuzuje náhradní mateřství. U náhradního mateřství zpravidla zná dítě svůj genetický původ – genetickou matkou je žena z objednatelského páru –, snadno se však dítě může stát obchodovatelnou položkou mezi náhradní matkou a objednatelským párem. Právě z toho důvodu, aby při náhradním mateřství byl co nejvíce chráněn zájem dítěte, je třeba náhradní mateřství právem zakotvit. Jako vzor právní úpravy náhradního mateřství si můžeme vzít například právo Velké Británie, kde je toto rozumně upraveno.

Rodičovství je vztah rodičů a dítěte, který zakládají na celý život. Tento vztah vzniká narozením dítěte. Je důležité, aby si rodiče uvědomovali význam tohoto vztahu jak pro dítě, tak pro ně samotné a s tímto vědomím také o tomto vztahu rozhodovali. Dítě je v okamžiku narození bezbranné a nemá žádné možnosti vznik tohoto vztahu ovlivnit, proto by právo mělo při určování rodičovství chránit zejména zájem dítěte.

Seznam zdrojů

Knižní publikace

BÉNABENT, Alain. Droit civil: la famille. 10e éd. a jour au 25 janvier 2001. Paris: Litec, 2001. ISBN 2-7111-3277-3.

ELIÁŠ, Karel. Nový občanský zákoník s aktualizovanou důvodovou zprávou a rejstříkem. 1. vyd. Ostrava: Sagit, 2012. ISBN 978-80-7208-922-2.

HRUŠÁKOVÁ, Milana, Zdeňka KRÁLÍČKOVÁ a Lenka WESTPHALOVÁ. Rodinné právo. Vyd. 1. Praha: C. H. Beck, 2015. ISBN 978-80-7400-552-7.

HRUŠÁKOVÁ, Milana. Občanský zákoník: komentář. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2014. ISBN 978-80-7400-503-9.

LOWE, N. V. a Gillian DOUGLAS. Bromley's family law. 10th ed. Oxford: Oxford University Press, 2007. ISBN 978-0-406-95951-5.

MITLÖHNER, Miroslav a Olga SOVOVÁ. Právní problematika umělé lidské reprodukce. Hradec Králové: Gaudeamus. ISBN 978-80-7435-565-3.

ŠVESTKA, Jiří a Jan DVOŘÁK. Občanské právo hmotné. 5., jubilejní aktualiz. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2009. ISBN 9788073574666.

ŠVESTKA, Jiří, Jan DVOŘÁK, Michaela ZUKLÍNOVÁ a kol. Občanský zákoník: komentář. Svazek 2. Vyd. 1. Praha: Wolters Kluwer, 2014. ISBN 978-80-7478-369-2.

ŘEŽÁBEK, Karel. Léčba neplodnosti. 4., aktualizované vydání Praha: Grada, 2008. ISBN 978-80-2472-103-3.

ŘEŽÁBEK, Karel. Asistovaná reprodukce. Druhé aktualizované a doplněné vydání Praha: Maxdorf, 2014. ISBN 978-80-7345-396-1.

ŠÍNOVÁ, Renáta, Ondřej ŠMÍD a Marek JURÁŠ. Aktuální problémy rodinněprávní regulace: rodičovství, výchova a výživa nezletilého. Praha: Leges, 2013. ISBN 978-80-87576-74-8.

ZUKLÍNOVÁ, Michaela, Jan DVOŘÁK a Jiří ŠVESTKA. Občanské právo hmotné. Svazek 2. Díl druhý: rodinné právo. Praha: Wolters Kluwer, 2016. ISBN 978-80-7478-937-3.

Odborné články

FLÍDROVÁ, Adéla. Anonymní porod? Jurisprudence. 4/2004, str. 10–14. ISSN 1802-3843.

FRINTA, Ondřej. Asistovaná reprodukce – právo a současná praxe. Právní fórum. 4/2005, str. 133–146. ISSN 1214-7966.

FRINTA, Ondřej. Asistovaná reprodukce – nová právní úprava. Právní fórum. 4/2007, str. 123–130. ISSN 1214-7966.

FRYŠTENSKÁ, Marcela. Otazníky okolo asistované reprodukce. Právo a rodina. 3/2004, str. 13–17. ISSN 1212-866X.

HADERKA, Jiří. Právní ochrana statutu dítěte narozeného z lékařsky navozeného oplodňování: co je a co není právně přípustné v České republice. Správní právo. 4/1998, str. 216–226. ISSN 0139-6005.

HADERKA, Jiří. Některé právní problémy reprodukční medicíny. Zdravotnictví a právo. 2/2000, str. 7–9. ISSN 1211-6432.

HRABÁK, Jan. Utajený porod jako nový institut zdravotnického práva. Zdravotnictví a právo. 2004, str. 12–13. ISSN 1211-6432.

HRUŠÁKOVÁ, Milana a Zdeňka KRÁLÍČKOVÁ. Anonymní a utajené mateřství v České republice - utopie nebo realita? Právní rozhledy. 2/2005, str. 53–57. ISSN 1210-6410

KALVACH, Mariana. Asistovaná reprodukce ve světle současné legislativy. Zdravotnictví a právo. 3/2010, str. 20–26. ISSN 1211-6432.

KALVACH, Mariana. Zamyšlení nad problematikou náhradního mateřství. Zdravotnictví a právo. 7–8/2009, str. 14–18. ISSN 1211-6432.

KODRIKOVÁ, Zuzana. „Anonymní“ porody – jsou skutečně utajené? Právo a rodina. 6/2005, str. 17–20. ISSN 1212-866X.

KODRIKOVÁ, Zuzana. Matka vždycky jistá? Právo a rodina. 10/2006, str. 13–14. ISSN 1212-866X.

MELICHAROVÁ, Dita. Právo znát svůj genetický původ. Zdravotnictví a právo. 2004, str. 22–24. ISSN 1211-6432.

MELICHAROVÁ, Dita. Určení a popření mateřství, problematika surogačního mateřství. Zdravotnictví a právo. 7–8/2000, str. 24–27. ISSN 1211-6432.

SCHNEIBERG, František. Babyboxy – pomoc dítěti nebo past? Zdravotnictví a právo. 6/2009, str. 6–10. ISSN 1211-6432.

SKÁCEL, Jindřich. Est mater semper certa? Bulletin Advokacie. 6/2011, str. 26–32. ISSN 1210-6348.

SMOLÍKOVÁ, Kateřina. Institut matky hostitelky. Zdravotnictví a právo, 11/2009, str. 6–9. ISSN 1211-6432.

STARÁ, Ivana. Právní a etická otázka pronájmu dělohy. Právo a rodina. 4/2010, str. 19–21. ISSN 1212-866X.

ZUKLÍNOVÁ, Michaela. Několik poznámek k právním otázkám okolo tzv. baby-schránek. Právní rozhledy. 7/2005, str. 250–253. ISSN 1210-6410.

Příspěvky ve sbornících

ELISCHER, David. Porod na zapřenou ve Francii: oblíbený přestože kontroverzní: několik poznámek k anonymním porodům a právu znát svůj původ. In RADVANOVÁ, Senta. Náhradní rodinná péče - představy a skutečnost. Kolokvium II. Beroun, 2009, str. 12-21. ISBN 978-80-87146-25-5.

KOLIBA, Peter. Současné možnosti léčby neplodnosti. 19. Celostátní kongres k sexuální výchově v ČR. Brno, 2011, str. 52. ISBN 978-80-904290-4-8.

FRINTA, Ondřej. Pojetí rodičovství a mateřství v britském právu. Mířníky práva v stredo európskom priestore 2009. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2009, str. 184-190. ISBN 978-80-7160-295-8.

MELICHAROVÁ, Dita. Třetí domněnka otcovství – přežitý relikv? Pocta Sentě Radvanové k 80. narozeninám. Praha: ASPI-Wolters Kluwer, 2009, str. 311–318. ISBN 978-80-7357-432-1.

Webové zdroje

www.modrykonik.cz

www.fermited.cz/metody-asistovane-reprodukce

www.repromeda.cz/poskytovana-pece/lecba-neplodnosti/nahradni-materstvi/

www.babybox.cz

www.ceskatelevize.cz – dokument Duši neprodám

Právní předpisy

české právní normy

Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině

Zákon č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu

Zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republika

Usnesení č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky

Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí

Zákon č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících zákonů

Zákon č. 227/2006 Sb., o výzkumu na lidských embryonálních kmenových buňkách a souvisejících činnostech a o změně některých souvisejících zákonů

Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník

Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník

Zákon č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách

Zákon č. 373/2011 Sb., o specifických zdravotních službách

Podzákoné právní předpisy

OP-066.8-18.11.1982, opatření Ministerstva zdravotnictví České socialistické republiky, Podmínky pro umělé oplodnění

Právní normy Velké Británie

Surrogacy Arrangements Act 1985

The Code of Practice

Human fertilisation and Embryology Act 1990

Právní normy Francie

Code civil

Code de l'action sociale et des familles

Právní normy Slovenska

Zákon č. 36/2005 Z.z., zákon o rodině

Mezinárodní dokumenty

Úmluva o právech dítěte, vyhlášená ve sbírce zákonů pod č. 104/1991 Sb.

Všeobecná deklarace lidských práv OSN z roku 1948

Úmluva na ochranu lidských práv a důstojnosti lidské bytosti v souvislosti s aplikací biologie a medicíny (zkráceně Úmluva o lidských právech a biomedicíně), vyhlášena ve Sbírce mezinárodních smluv pod č. 96/2001 Sb.m.s.

Judikatura

nález Ústavního soudu České republiky ze dne 28. 2. 2008, sp. zn. I. ÚS 987/07, N 42/48 SbNU 495

nález Ústavního soudu České republiky ze dne 8. 7. 2010, sp. zn. Pl.ÚS 15/09, N 139/58 SbNU 141

Rozhodnutí Nejvyššího soudu České republiky ze dne 7. 12. 2006, sp. zn. 30 Cdo 2787/2005

Abstrakt

Obsahem mé diplomové práce je snaha nalézt a popsat problematické aspekty určování rodičovství. Vybrala jsem si čtyři oblasti určování rodičovství, ve kterých může docházet k různým komplikacím – asistovanou reprodukci, náhradní mateřství, utajené porody a anonymní porody.

V první kapitole diplomové práce se zabývám zákonnými aspekty určování rodičovství. Zkoumám kogentní určení mateřství a jednotlivé domněnky otcovství. S vývojem vztahů ve společnosti a reprodukčního lékařství dochází k možnostem, které tradiční zákonné zásady určování rodičovství zpochybňují. Matka již není vždy jistá, domněnek otcovství je nyní v českém právním řádu pět, oproti tradičním třem.

Ve druhé kapitole se věnuji otázce asistované reprodukce. Asistovaná reprodukce je moderní, rychle se vyvíjející oblast lékařství, která umožňuje i neplodným párům mít vlastní dítě. Jedná se o lékařský obor, který vyžaduje široký právní rámec, aby nedošlo k jeho zneužívání. Na konci úspěšného léčebného postupu totiž vzniká nový život a taková oblast musí být regulována.

Třetí kapitola s názvem Náhradní mateřství navazuje na kapitolu předcházející. Náhradní mateřství je často diskutovaná oblast asistované reprodukce z důvodu velkého množství právních, etických i morálních otázek, které společností dosud nebyly vyřešeny. V České republice není tato věc právem upravena. Právní vakuum tak dává prostor k různým praktikám, které mohou vzbuzovat kontroverze.

Ve čtvrté kapitole rozebírám problematiku utajených porodů. Český právní řád právní úpravu utajených porodů obsahuje. Tato právní úprava je však velmi strohá, což má za následek vznik spousty problematických aspektů a vzájemných rozporů ostatních částí právního řádu s právní úpravou utajených porodů.

V páté kapitole řeším otázku anonymních porodů. Anonymní porody v České republice právně upraveny nejsou. V praxi však fungují schránky, kam je možné dítě po porodu odložit, tzv. babyboxy. Ani provozování babyboxů ovšem nemá žádný právní rámec.

Ve své diplomové práci diskutuji oblasti, kterým právní rámec často chybí nebo není dostačující. Přesto se jedná o záležitosti, které mají velký význam pro život jednotlivce i pro společnost. Z tohoto důvodu by bylo třeba, aby jednotlivé otázky určování rodičovství byly podrobeny co nejširší diskuzi odborné i laické veřejnosti a do budoucna byly sporné aspekty, především etické a morální, vyřešeny.

The Abstract

The aim of my thesis is to find and describe the problematic aspects of the determination of parenthood. I chose four areas of the determination of parenthood, which can lead to various complications – assisted reproduction, surrogacy, secret childbirths and anonymous births.

In the first chapter of the thesis I deal with the legal aspects of the determination of parenthood. I examine mandatory determination of maternity and various assumptions of paternity. With the development of relations in the society and of the reproductive medicine, there emerge possibilities doubting the traditional legal principles of the determination of parenthood. Mother is not always certain anymore and there are five presumptions of paternity in the Czech legal order nowadays, compared to the traditional three.

The second chapter is devoted to the issue of assisted reproduction. Assisted reproduction is a modern and rapidly developing area of medicine that allows infertile couples to have their own child. It is a medical specialty that requires a broad legal framework to prevent its abuse. At the end of a successful medical procedure a new life is coming into existence and such area must be regulated.

The third chapter, entitled Surrogacy, builds on the previous chapter. Surrogacy is often discussed area of assisted reproduction because of the large number of legal, ethical and moral issues that have not been solved by the society yet. In the Czech Republic, this issue is not regulated. This legal vacuum gives space to different practices that may arouse controversy.

In the fourth chapter I deal with the issue of secret births. The legal order of the Czech Republic contains legislation of secret births. However, this legislation is very severe, resulting in the emergence of many problematic aspects and the mutual contradictions of other parts of legislation with legislation of secret births.

In the fifth chapter I address the issue of anonymous births. Anonymous births are not regulated in the Czech Republic. In practice, however, the boxes, where it is possible to leave the child after birth, work. They are called babyboxes. Nevertheless, not even the functioning of babyboxes has a legal framework.

In my thesis, I discuss areas in which the legal framework is often lacking or is not sufficient. Yet these matters are of great importance for the life of individuals and the society. For this reason, it is necessary to subject the individual issues of parenthood to the widest possible discussion of both professional and non-professional public and to solve their controversial aspects, especially ethical and moral, in the future.

Klíčová slova

Rodičovství

Porod

Původ dítěte

Keywords

Parenthood

Birth

Child's origin